

Middelalderen

**Fra forpligtende fortid til etnisk kitsch –
og tilbage igen
Odense, 2007**

Indhold

Middelalderen	1
Indhold.....	1
Indledning.....	2
Hvornår opstod middelalderen?.....	3
Oplysningstiden: Kirkekritik og middelalder.....	7
Det moderne middelalderbillede - 1800-tallet.....	11
Udvikling og underudvikling.....	15
Skræk og gru.....	17
Simpelt, effektivt og inderligt.....	21
Middelalderlige rødder.....	24
Folket fødes.....	26
De dekadente adelige.....	32
Grænsegængereren.....	38
Helt moderne middelalder - 1900-tallets tab af fremskridtstroen.....	43
En ny kirkehistorie.....	46
Krigens genkomst.....	51
Narcissisme og middelalder.....	55
Ud til Europa og hjem igen.....	59
Videnskabelighedens manglende middelalder!.....	70
Middelalderens manglende videnskabelighed?.....	76
Kitsch?.....	79
Illustrationer.....	83
Litteratur.....	85

Indledning

For nogle år siden skrev kirkehistorikeren og den senere Roskilde-biskop, Jan Lindhardt, en bog, hvori han beskrev "Glæden ved at leve i middelalderen." Det ophidsede den københavnske middelalderhistoriker Alex Wittendorf så meget, at han i sin afskedsforelæsning i 1999 truede med at skrive en modkronik, der skulle hedde "Glæden ved at dø af blindtarmsbetændelse."

De to titler viser meget godt spændvidden i middelalderopfattelserne i dag. Vi står i en brydningstid, hvor opfattelsen af middelalderen spænder fra mørk til lys. Den ene forfatter lægger vægt på middelalderen som en stor tid, en tid med storslåede, åndelige værdier, mens den anden forfatter lægger vægt på det materielle og på fysisk tryghed. Jan Lindhardt ser tilbage på middelalderen som et eksempel for i dag, som vi kan lære af. Måske er der også et element af nostalgisk længsel efter den ukomplicerede tid, efter den enkle tro eller måske helt generelt efter det enkle samfund, sådan som det også er kommet til udtryk i historikeren Thorkild Kjærugaards drøm om det økologiske bondesamfund.

Den anden historiker ser tilbage på middelalderen som en tid, der heldigvis er overstået og afløst af noget bedre, af det moderne. Af fremskridt og udvikling modsat den tilbagestående, primitive, stagnerende middelalder med ringe lægevidenskab, gold dogmatik og i det hele taget skidt til halsen.¹

Der kan gives mange gode argumenter for begge opfattelser; og det er ikke meningen her at afgøre, hvilken der er den rigtige. Det ville også være svært alene af den grund, at middelalderen varede i tusind år, fra ca. 500 til ca. 1500. Vi har faktisk levet dobbelt så lang tid i middelalderen som i den moderne tid, og der skete voldsomme ændringer i løbet af middelalderens tusinde år, både materielt og tankemæssigt. Både den nostalgiske tilbageskuen efter det evigt tabte og glæden over det lykkeligt overståede bygger på

tanken om middelalderen som en enhedskultur med et fællespræg på tværs af århundreder. Begge opfattelser kan kritiseres ved at henvise til en lang række konkrete eksempler, som viser, at middelalderen ikke var en enhed, men opsplittet og forskelligartet og dermed præget af dynamik og udvikling.

I stedet for at komme med ét bud på sandheden om middelalderen er det snarere tanken her at overveje, hvorfor middelalderen er vigtig nu - mere og mere. Hvorfor var der i 1989 kun en eneste snoldet kopi af en middelalderlig kastemaskine i Danmark, opstillet på strandbredden ved Nykøbing Falster? Hvad der senere har udviklet sig til et middelaldercenter, som bliver besøgt af titusinder interesserede hvert år og kopieret adskillige steder i Danmark. Hvorfor var 1999 middelalderår i Danmark; et fænomen der udviklede sig fra en løs tanke over en stille aftenøl mellem nogle arkæologer til et fænomen med op mod et par tusinde arrangementer fra turneringer til markeder og historiske kongresser. Og det andet spørgsmål, som jeg vil forsøge at behandle her, er, hvordan vores middelalderinteresse netop nu adskiller sig fra den tidligere og især for den for en to-tre generationer siden.

Hvornår opstod middelalderen?

I det tidlige forår 1341 gik den italienske digter Petrarca en tur igennem den evige by Rom sammen med sin ven, dominikanermunken Giovanni Colonna. De gik imellem resterne af de gamle mindesmærker og satte sig ned for at se på ruinerne og talte længe om historien. De blev enige om, at Petrarca var den, der vidste mest om antikken, og Colonna kunne så tage sig af den nyere historie. Antikken var perioden indtil kristendommen, den nyere historie var så alt det, der kom efter. Sådan fortæller Petrarca selv i et brev til Colonna, og hans store interesse for antikken har

altså været direkte inspireret af de romerske ruiner. Perioden fra kristendommens komme til samtiden kunne passende overlades til en munk. Den tid satte Petrarca ikke særligt højt. I 1359 skrev han et værk om berømte mænd, som selvfølgelig alle var fra antikken. Selv om der var nogle få berømheder i den efterfølgende tid, ville han "ikke føre fjerpenen så fjernt igennem sådanne skygger." Tiden efter antikken blev sprunget over, den var fjern, altså fjernere end antikken, må Petrarca have ment, og så var den endelig fyldt med skygger eller mørke. Det er det første gode eksempel på et udtryk i nærheden af "Den mørke middelalder," som vi kender.

Petrarca var også den første, der brugte udtrykket "Middelalder", *medium tempus*. Det var nedsættende ment, perioden var en parentes og noget, som heldigvis var overstået, men det skal så dog også indrømmes, at Petrarca var lige så negativ indstillet over for sin samtid som over for middelalderen. Udtrykket optræder i et digt i 1373, hvor Petrarca beklager sig over at leve i en så trist periode, og over at skæbnen har kastet ham ned i sådan nogle elendige år. Han ønskede, at han var født tidligere eller senere, for tiden før - altså antikken - var en lykkelig tid, og måske skal der senere igen komme en lykkelig tid. Men middelalderen var beskidt, og samtiden var styg.

Efterfølgende humanister i den italienske Renæssance i 1400- og 1500-tallet havde samme beundring for antikken, men ikke samme kritiske indstilling til deres samtid. De var litterater og latinister og mente selv, at de genskabte antikken i deres sprog og litteratur og også inden for arkitekturen og juraen, mens man i mellemprioroden, i middelalderen, havde levet i sort uvidenhed om antikken. Renæssancens humanister genoplivede det rigtige, klassiske latin, og de lærte sig græsk igen. Det samme havde man ironisk nok ment i middelalderen. Karl den Store havde omkring 800 forsøgt at reformere uddannelserne og genskabe det klassiske latin, og han blev efterfulgt af flere kejsere, der var optaget af samme tanke om reform. De lod opføre rigtige romanske bygninger, som man havde

gjort i det antikke Rom; og generelt mente kejserne, at de levede i en direkte fortsættelse af det antikke kejserdømme.

Med Reformationen i begyndelsen af 1500-tallet kom der et nyt aspekt af middelalderopfattelsen, nemlig genopdagelsen af den sande kristendom, og det skete med fynd og klem. Byrådet i Genf anbragte i 1536, efter at være blevet reformeret, et våbenskjold på rådhuset med den stolte indskrift *Post tenebras lux* - lys efter mørket. Sætningen er næsten perfid i sin enkelhed, for den henviser til Johannesevangeliets prolog, at Jesus er menneskenes lys og skinner i mørket, og mørket - *tenebrae* - forstår det ikke. Middelalderen havde altså slet ikke forstået Jesus, men nu var der endelig kommet lys. Reformatorerne mente, at de genskabte den rigtige evangeliske eller apostolske kristendom og vendte tilbage til det oprindelige, mens den mellemliggende periode - middelalderen - havde været præget af papisme, gold dogmatik og subtil skolastik, af ligegyldige diskussioner om spidsfindige detaljer, som bortledte opmærksomheden fra det egentlige i troslivet. "Vi har længe nok fjollet rundt i mørke og fordærv, vi har alt for længe blot været tyske dyr", skrev Luther selv. Evangeliets klare lys spredtes med Ordet, og her betød den ny bogtrykkunst en kommunikationsmæssig revolution. I selve Europas hjerte, Strasbourg, står der midt på en stor plads en statue af bogtrykkunstens fader, Gutenberg. Han har en skriftrulle i hænderne med indskriften "Og der blev lys". Selveste den bibelske skabelsesberetnings tørre og storslåede kommentar til Guds befaling, der skabte verden. Statuen er sat op i 1840, men den udtrykker samme bastante overlegenhed i forhold til middelalderen som borgernes i Genf i 1536. Til alt dette kunne man så bemærke, dels at Reformationen kun var et nordeuropæisk fænomen, dels at middelalderen gennem århundrederne faktisk havde den ene reformbevægelse efter den anden, som også mente at bringe kirken tilbage til den apostolske renhed.

Middelalderen var altså et begreb inden for arkitektur, litteratur og kirkelig polemik, men det blev ikke rigtig en

periodebetegnelse inden for historien før end med den tyske historiker Christoph Cellarius, der i 1688 udgav sin *Historia tripartita*, Den tredelte historie, hvor middelalderen var den midterste, verdenshistoriske periode. Egentlig var Cellarius ikke den første. Den danske præstesøn og kongelig hofhistoriograf Jon Jakobsen Venusin (fordi han var født på Hven) havde allerede i 1604 i en meget kort historieteoretisk afhandling inddelt verdenshistorien i oldtiden, middelalderen og den nyere tid. Som så mange andre teoretiske værker blev heller ikke Venusins læst af særlig mange, og derfor er det Cellarius, der blev kendt og henvist til. Hans inddeling slog an, og selv blev han professor i Halle efter udgivelsen af sin verdenshistorie.

Indtil Cellarius havde man normalt inddelt historien i fire verdensriger ligesom i Daniels Bog, hvoraf det sidste var der romerske, som man stadig levede i historisk set. I 1572 observerede Tycho Brahe på nattehimlen den nye supernova, som voksede foruroligende hurtigt, og han mente, at den var tegn på det romerske kejserdømmes fald og verdens snarlige ende. "Verdensrigernes undergang er styret af det Guddommelige Forsyn og tjener til at gøre herskere ydmyge", skrev den hyperbegavede biskop Jacques Bénigne Bossuet i sin lille verdenshistorie, der skulle bruges til at opdrage den kommende franske enevoldshersker. Den udkom første gang i 1681 og blev en klassiker i fransk litteratur og genoptrykt flere gange. Bossuet begyndte sin verdenshistorie med Skabelsen og Adam og Eva i år 4004 før Kristi fødsel, og han sluttede med Karl den Store år 800 efter, for så var Romerriget genoprettet og nutiden etableret, uden at Bossuet havde haft brug for noget begreb om en middelalder. Firedelingen af historien efter verdensriger blev brugt endnu af Holberg i første halvdel af 1700-tallet, men da var den ved at være passé.

En anden almindelig måde at inddele historien på havde været i perioder før og perioden efter kristendommen, og i det perspektiv var der altså ingen forskel på 1200-tallet og 1600-

tallet, for i begge århundreder troede man på den ene, rigtige Gud som historiens styrende subjekt. Det kan måske være lidt svært at forestille sig i dag, hvor nogle historikere har udråbt Guds langsomme døds kamp til den vigtigste historiske udvikling i Europa i de seneste firehundrede år. Det er Søren Mørchs konklusion i indledningsbindet til *Det europæiske hus*.

Der går siden Petrarca en undertone blandt de lærde af foragt over for middelalderen, der blev beskrevet som forskellige nuancer af mørk. Men det er først i løbet af 1600-tallet, at middelalderen blev rigtig sort. I 1651 skrev Hobbes sin mærkelige anarkistiske samfundslære, der fik titel efter undergangsuhyret *Leviathan*. Heri blev middelalderen simpelthen betegnet som *Kingdom of Darkness*.

Oplysningstiden: Kirkekritik og middelalder

Det afgørende brud i historikernes opfattelse af middelalderen kom altså først omkring 1700, hvor billedet af middelalderen som mørk blev rigtig udbredt, også blandt historikere. Men hvad var det så egentlig, der var nyt i 1700-tallets opfattelse af middelalderen. Hvorfor følte man sig pludselig så meget fjernere fra middelalderen end før?

Man kan ofte se den påstand, at man i middelalderen ikke vidste, at man levede i middelalderen, at begrebet altså udelukkende er en moderne konstruktion fra 1700-tallet. Det er næppe rigtigt. I middelalderen var man sig meget bevidst at leve netop i en mellemtilstand, *efter* den lykkelige, syndfrie tid i paradiset - efter æblespiseri og den slags snavs med synd og sex og død til følge - men *før* Kristi genkomst og 1000-årsrigets genoprettelse af den salige tilstand.

Der er imidlertid en afgørende forskel på 1700-tallets middelalderbegreb og middelalderens eget. I middelalderen selv var

man på vej imod dommedag og Paradis, og livet her på jorden var en vandring eller en sejlads. Vandringsmanden er her kun på besøg og er på vej mod noget bedre. Den sejlene krydser natmørkt hav og er hele tiden i fare for at drukne, men han stævner mod den trygge havn. Himlen. I middelalderen var den bedre tilstand altså den kommende. I 1700-tallet var man derimod overbevist om, at man allerede var nået højere end før - og hvis alt ikke var perfekt, kunne man selv ændre på tingenes tilstand ved børneopdragelse, uddannelse eller til nød revolution. I middelalderen skulle man selvfølgelig arbejde for at forbedre forholdet for næsten, men radikale ændringer ville først komme med Helligåndens tidsalder, med Jesu genkomst. Et tilbagevendende citat i middelalderen var Jesu ord til disciplene: "I verden skal I have trængsler." Det perfekte samfund kan ikke realiseres her på jorden, mente man i middelalderen. Det kunne man derimod sagtens forestille sig i 1700-tallet. I middelalderen var Gud nødvendig og allestedsnærværende, i 1700-tallet kunne mennesket godt selv. Men det er en anden historie, det afgørende her er, at man i 1700-tallet fortsatte med at føle en kontinuitet tilbage til middelalderen, men samtidig opstod tanken om et skarpt brud, om den mørke middelalder.

1700-tallet er en mærkelig overgangsperiode, hvor flere modsatrettede opfattelser eksisterede side om side. I dag er århundredet stadig mest kendt som den store oplysningsperiode, da fornuft sejrede over traditionel tankegang, og da den store Franske Encyklopædi blev udgivet i perioden 1751-72 i 28 bind som et af de franske oplysningsfilosoffers mest monumentale og indflydelsesrige værker. Den meget religionsfjendtlige encyklopædi var skrevet af en bredt sammensat skare af forfattere, hvoraf markant mange var frimurere og flere dømt for udgivelse af pornografiske skrifter. I øvrigt var lange passager direkte afskrift af de franske jesuitters encyklopædi, som var udkommet få år tidligere. Den store Franske Encyklopædi blev aldrig genoptrykt, og den blev ikke særlig udbredt i forhold til andre store opslagsværker, der blev skrevet direkte

som en reaktion imod dens rationalistiske fritænkeri. Det er for eksempel tilfældet med *Encyclopædia Britannica*, der blev udgivet af et selskab af skotske gentlemen. Fra en spæd start i 1768-71 er den blevet revideret og ændret, og i den nuværende udgave fylder *Encyclopædia Britannica* 35 bind. Samtidig med den rationelle og kirkefjendske og middelalderfjendske oplysningsfilosofi eksisterede der altså en stærk pietistisk tradition i 1700-tallet, der netop kunne forstå sig som bærere af en kontinuitet tilbage til middelalderen.

Den negative opfattelse af middelalderen er tydelig i et af de få værker fra oplysningstiden, som stadig er kendt og bliver henvist til i fodnoter, selv om kun få har læst det i virkeligheden. Det drejer sig om den engelske historiker Edward Gibbons *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, der udkom 1776-88. Det antikke og rationelle Romerrige var i høj kurs hos både oplysningsfilosoffer og franske og andre revolutionære, der tilsyneladende ikke så nogen modsætning mellem menneskerettigheder og frihed, lighed og broderskab på den ene side og det antikke systematiske slavehold på den anden side. Et væsentligt spørgsmål for historikerne blev derfor, hvorfor den prægtige antikke kultur var gået under. Set fra England blev et ikke mindre væsentligt spørgsmål, hvorfor et stort, havbaseret imperium var gået under og ikke havde kunnet opretholde sin magt over de erobrede områder på den anden side af havet.

Gibbons svar var de vilde germanske barbarer og så især kristendommens fanatisme og intolerance, dens tro på fantastiske mirakelberetninger og på et liv efter døden, som medførte en foragt for denne verden og i sidste ende en manglende ansvarlighed over for samfundet og andre individer. For så vidt svar, som allerede Montesquieu og Voltaire havde udtrykt som en del af deres generelle kritik af al kirkeligt, men med Gibbons læseværdige formuleringer fik de en langt videre udbredelse og blev knyttet tæt til middelalderhistorien. Middelalderen blev den kristne, barbariske og

intolerante periode. Dermed blev middelalderen også en direkte parallel til Gibbons egen tid, da England var truet af Revolutionen i Amerika - første bind af Gibbons værk udkom samme år som den amerikanske uafhængighedserklæring, kolonierne over havet rev sig løs - og ikke mindst af metodistiske og pietistiske bevægelser i England.

Den franske revolution i 1789 både skræmte og begejstrede samtiden, og for mange betød den det endelige opgør med middelalderen og godsejervælde og feudalisme - l'ancien regime, det gamle regimente. For andre var revolutionen barbari og dumhed, rent middelalderlig. Det er nok ikke tilfældigt, at den store digter Schiller netop fik udgivet sine Middelalderlige Afhandlinger i 1789-92, hvor han skriver om middelalderen: "En sorgfuld nat, som formørkede alle hoveder, sænkede sig over Europa, og kun nogle få gnister af lys fløj op, som gjorde den efterladte dunkelhed så meget desto skrækkeligere."

Men samtidig med denne rationalistiske afvisning og nedvurdering af middelalderen eksisterede en langt mere positiv vurdering. 1700-tallet afsluttedes med digtet *Kristenheden eller Europa* af Novalis, der udkom i 1799. Middelalderen var "den skønne, strålende tid, da Europa var et kristeligt land, da én kristendom boede i denne verdensdel og definerede den, da én stor fælles interesse forbandt de fjerneste dele af dette åndelige rige." Med Reformationen brød hele denne enhedskultur sammen, og kampen mellem tro og videnskab begyndte og havde ført til Novalis' samtids "i praksis mangel på tro." Den manglende tro på kristendommen og den voldsomme tro på videnskaben og menneskets muligheder førte til krig og revolutioner, men også til farlige og, ville vi sige i dag, uetiske videnskabelige opdagelser, som krænkede respekten for det enkelte individ. Løsningen for Novalis var at vende tilbage til middelalderen og dens enhedskultur, præget af tro. Parallellen mellem Wittendorf/Lindhardt på den ene side og Gibbon/Novalis på den anden side er åbenbar. Novalis var en overgangsfigur mellem 1700- og

1800-tallet. Han indvarslede et sværmeri for middelalderen af samme skuffe, som snart blev åbnet af Goethe og Herder.

Det moderne middelalderbillede - 1800-tallet

I deerne om brud og kontinuitet udkrystalliseredes i løbet af 1800-tallet i nogle temaer, som vi kender udmærket i dag. Karakteristisk for hele århundredet var en teknologifascination og en voldsom tro på fremskridt og vækst i Vesteuropa, både åndeligt og materielt, som man så bevist ved nye opfindelser og ved industrialisering og koloniherrredømme. Det smittede af og gav en række forskellige opfattelser af middelalderen.

Desuden blev 1800-tallet præget af en professionalisering af ikke mindst de humanistiske videnskaber. De store historikere var stadig enere i fyrstens tjeneste - *historiens opgave er staten*, skrev Leopold von Ranke, den moderne historieforsknings fader og siden 1841 kongelig hofhistoriograf hos kong Friedrich Wilhelm 4. af Preussen. Men samtidig indgik historikerne i vidt forgrenede netværk og formede en stand med møder i form af kongresser og seminarer, og i fællesskab arbejdede de bevidst med at formulere deres videnskabelige grundlag. I løbet af 1800-tallet blev der oprettet en masse lærde selskaber, hvad der sikkert har noget at gøre med den generelle tendens til demokratisering af samfundene. Lærde selskaber havde eksisteret før, men antallet voksede nu stærkt.

Den moderne professionelle historieskrivning blev et kritisk projekt, som Ranke havde en afgørende indflydelse på. Han opfandt ikke den nye måde at gøre det på, men fra sin privilegerede stilling i Preussen og med sin myreflittige arbejdsindsats kunne han fordybe sig, formulere og forfine tankerne. Og så kunne han skrive, så det var spændende at læse. Han skrev om mange og forskellige

emner, så hans arbejdsmetode blev kendt i forskellige miljøer og fik en vid udbredelse. Tidligere havde historieskrivningen haft et moraliserende og opdragende sigte. Nu skulle det bevidst være helt anderledes. Ranke ville simpelthen beskrive, hvordan det egentlig havde været. *Wie es eigentlich gewesen*, som han skrev i 1824 i en bog om de germanske og romanske folkeslag i et appendiks om moderne historieskrivning. Det er blevet verdens mest citerede sætning nogensinde om, hvad historie er. Mest fordi alle er enige om, at det ikke passer. Det kan ikke lade sig gøre at trække sin egen person bort fra selve forskningsprocessen og lave værdifri og rigtig objektiv forskning. Det mente Ranke tilsyneladende, hvis man bare brugte den rette arbejdsmetode. Den rette historiske teknik. Den havde Ranke ladet sig inspirere til af en af de tidlige, kritiske sprogforskere, den latinske filolog og historiker Barthold Georg Niebuhrs bog om Romersk historie, der udkom 1811-32 og gjorde et voldsomt indtryk på Ranke. Niebuhr var søn af den danske orientalist og opdagelsesrejsende Carsten Niebuhr, men havde forladt den danske universitetsverden i de usikre tider i begyndelsen af 1800-tallet med dens nedskæringer, brødnid og nepotisme for at blive hofhistoriograf i Preussen.

Barthold Georg Niebuhr blev kritiseret i sin samtid for at være mærkelig bondevenlig, når han skrev om det antikke Rom. Den danske stavnsbåndløsning og bondefrigørelse i 1788 kom først modtvungent til Preussen i midten af 1800-tallet. Det der interesserede Ranke var imidlertid meget mere selve arbejdsmetoden. Niebuhr vendte sig mod gamle forestillinger og fabler og byggede sin fremstilling på en omhyggelig sortering af udsagn i kilderne, som blev holdt op mod hinanden, og så blev nogle udskilt som rigtige og andre som forkerte. Udskillelseskriterierne er for så vidt meget simple formallogiske - to udsagn, som ikke er afhængige af hinanden, tæller mere end snesevis af udsagn, som alle er afhængig af én eneste fælles kilde, og sådan er det hele vejen. Det nye var, at Niebuhr og Ranke nu systematisk og med stor overbevisning om at

kunne udskille sandheden gennemgik et kæmpemateriale og med hård hånd kasserede den ene kendte kilde efter den anden som bevidst falsk eller afhængig af andre kilder og dermed ligegyldig eller bare som utroværdig. Når grunden så var ryddet, kunne historikeren begynde at bygge op. Jeg er historiker, for jeg kan af det enkelte, som er bevaret, forme et fuldstændigt maleri, skrev Niebuhr. Fra disse helt sikre enkeltheder, skrev Ranke, kan historikeren så bygge en hel generel teori om et samfund, men man kan ikke begynde med de generelle teorier og derfra bevæge sig til enkelthederne. Det er formodentlig noget rent sludder og noget af det, Ranke og hele den kritiske historikerskole siden er blevet bebrejdet igen og igen. Ingen kan nemlig i praksis gå helt uhildet til en kilde og suge den til sig som en tør svamp. Der er altid noget inde i historikeren, som farver opfattelsen af kilden. Der er altid en teori, bevidst eller ubevidst, som sætter rammer for forståelsen. Man forstår simpelthen samme ord forskelligt, afhængig af om man tror, at Antikken var en aristokratisk republik eller et bondedemokrati.

En forudsætning for videnskabeliggørelsen af historien var den simple og oldgamle tanke, at historien kan være sand. Den går vist nok tilbage til de gamle grækere og var ganske udbredt også i middelalderen. Historie er bare at fortælle det, der er sket - *res gesta* - altså en holdning meget tæt på Rankes *wie es eigentlich gewesen*. Hvordan man afgjorde det, altså hele det metodiske arbejde med at vurdere kilderne, var skiftet gennem tiden. I middelalderen var de bedste kilder de med størst autoritet, altså fra pålidelige personer. I 1800-tallet blev de bedste kilder de, der var nærmest begivenheden. I middelalderen mente man, at de bedste vidner måtte være dem, der var rationelle og reflekterede og kunne tænke logisk og så langt som muligt var i stand til at løsrive sig fra tilfældige stemninger og fornemmelser og indtryk. De der kunne analysere, hvad der var sket. I 1800-tallet, i romantikkens naturbegejstring, blev de bedste kilder dem, der havde set det selv. Der skete en opprioritering af sanseindtrykkene i 1800-tallet, som vandt ind i

selve kernen af den nye historiske videnskabelighed, vurderingen af kilderne. Samtidig blev denne videnskabelighed, på trods af dette strejf af sanselighed, en tør og teknisk affære og dermed, mente man, meget præcis.

I 1800-tallet blev historien opfattet som en levende organisme eller oftere som en maskine, der kunne skilles ad og undersøges i alle sine små bestanddele. Rankes kritiske metode blev modtaget med begejstring og var perfekt netop til dette mekaniske arbejde, der kunne afdække de generelle teorier eller lovmæssigheder, Ranke selv havde snakket om. "For første gang bliver historien nu undersøgt systematisk i sin helhed, og det viser sig, at historien lige som alle andre fænomener er underlagt uforanderlige love," skrev Auguste Comte omkring 1850. Så var det bare at gå i gang og holde ud, til arbejdet var vel overstået. "Al information er nu tilgængelig, og ethvert problem i historien kan nu løses," lød det lige før år 1900 proklamerende fra Cambridgehistorieprofessoren Acton - ham der er blevet tillagt udtalelsen, at magt korrumpere, og at total magt korrumpere totalt. Fremskridtet er stort og iøjnefaldende, og på alle punkter sidder vi inde med en kundskab om vort lands fortid, som er meget større end den, man havde før, fortalte den danske professor i historie Kristian Erslev i 1916. Fem år tidligere havde han skrevet en lærebog i historisk metode, som stadig bruges ved nogle danske universiteter nu næsten hundrede år senere, så Erslevs indflydelse på dansk historie har været enorm.

Historikere i 1800-tallet var sig bevidst at leve i en rigtig moderne epoke. Teknologi og globalisering. I 1875 skrev Ranke i et brev til sin bror med begejstring om telegrafene og jernbanerne, at alle stater og imperier nu blev bragt i den allertætteste og hurtigste kontakt med hinanden. Kloden var ikke længere opdelt, verden var globaliseret. Ved det store århundredskifte i 1900 blev det professor og filosof Harald Høffding, der holdt årstalen ved Københavns Universitet og så tilbage på, hvad menneskeheden så havde

nået i det forgangne århundrede. Et teknologisk tigerspring, en globalisering på grund af en kommunikationsrevolution, og dertil en demokratisering, så også de lavere klasser nu havde del i en uddannelses goder. Den smule misstemning, der havde vist sig ved århundredets slutning - fin de siècle - var forbigående, mente Høffding, og han sluttede af med at appellere til ungdommen, der skulle bære verden videre. Hvis man rettede de store bogstaver i navneord til små, kunne talen uforandret ord for ord være trykt som en hvilken som helst dansk universitetsrektors tale i år 2000, og ingen ville have bemærket noget. Der er ikke sket meget på de hundred år i den måde, vi forstår vores umiddelbart foregående historie på. Vi er overbevist om at være de allermest moderne nogensinde, fuldstændig på samme måde som man var i 1800-tallet.

Udvikling og underudvikling

Når det moderne blev anset for at være så fremstående i 1800-tallet, medførte det selvfølgelig tanken, at middelalderen var tilbagestående. Middelalderen skulle så være karakteriseret af en simpel økonomi, selvforsyning næsten uden vareudveksling og ringe eller ingen forarbejdning, så man kunne oplagre fødevarer, og lavt teknologisk stade, så der ikke var mulighed for at hæve produktionen og brødføde flere. Man levede på et skrøbeligt eksistensminimum og blev udsat for den ene krise efter den anden. Den senmiddelalderlige krise i 1300-tallet med sult og pestdød og befolkningsnedgang og ødegårde blev i løbet af 1800-tallet et fast etableret billede af middelalderen og først rigtig angrebet af landbrugshistorikere så sent som i perioden mellem 1. og 2. Verdenskrig. Billedet af denne totale ødelæggelse blev særdeles udbredt også langt uden for historikernes rækker. De fleste har hørt en eller anden variant af historien om den Sorte døds hærgen,

hvorunder hele landsbyer uddøde, og hvordan en ung kvinde alene vandrede fra den ene tomme landsby til den næste og ringede med kirkeklokken, indtil hun endelig hørte svar fra en anden landsbys kirkeklokke og fandt den unge mand, som var hele egnens eneste overlevende. Diskussionen blandt historikeren har ikke gået på, hvor stor krisen var, men snarere på, om den skyldtes en tilfældighed - byldepesten - eller om den var strukturelt betinget og skyldtes, at befolkningstallet steg hurtigere end produktiviteten. Sådan har det set ud siden 1800-tallet og til for ganske nyligt, men de seneste ca. 20 år er historikere for alvor begyndt at nære tvivl om hele idéen om en økonomisk krise i senmiddelalderen. Hvis den overhovedet har eksisteret, har den været med meget store lokale variationer. Nogle områder er tilsyneladende slet ikke blevet berørt. Andre områder er måske nok blevet ramt, men befolkningstal og økonomisk potentiale har genvundet sit tidligere niveau på meget kort tid, på en generation eller to. Desuden har krisen måske været en krise for nogle medlemmer af samfundet, men absolut ikke for andre. Pesten har givetvis været temmelig ubehagelig for dem, der døde, og også for en række småherremænd, der pludselig stod uden arbejdskraft og gik nedentom og hjem økonomisk. For andre har pesten og befolkningsnedgangen tværtimod giver en voldsom økonomisk fordel, nemlig for dem, der kunne sælge deres arbejdskraft, hvis de overhovedet overlevede. De kunne blive friere bønder, friere håndværkere, rigere købmænd end deres forældre, fordi der simpelthen var efterspørgsel efter dem og færre om konkurrencen. Mentalt ses samme skisma mellem katastrofe og ny optimisme. Under pesten stiger antallet af lidende og vrængende Kristusafbildinger på korset, og mange begynder at lade sig begrave i epitafier med figurer af sig selv som halvt rådnende lig og orme; en morbid dyrkelse af døden bliver udbredt. Samtidig var pesten baggrund for Boccaccio og Dante og Petrarca, kulturelle højdepunkter i en renaissance, der absolut ikke så sig selv i krise, men derimod som den nye genfødsel af alt godt efter middelalderens bedrøvelige parentes. Måske blev oderne

til livsglæden og dyrkelsen af det smukke og saftige mere intens med pesten som baggrund, som det tydeligt er tilfældet hos Boccacios unge helte og heltinder, der fortæller frække historier i deres selvvalgte eksil borte fra den pesthærgede by. "Grib dagen," eller "Spis, drik og vær glad, for i morgen skal du dø," har været en af de drivende tanker bag renaissancen; en anden var søgen efter noget sublimt, ophøjet, bestandigt, udødeligt i denne dødelige og korte verden.

Tanken om økonomisk krise og forfald hang snævert sammen med tanken om senmiddelalderen som en periode med også politisk krise generelt i hele Vesteuropa, præget af krige og mangelen på stærk centralmagt. Enhver der har prøvet at holde rede på de forskellige stridende parter i fx Rosekrigene i England i senmiddelalderen vil måske være tilbøjelig til at mene, at der er noget om snakken. Alligevel vil de fleste middelalderhistorikere i 1900-tallet nok se anderledes på det, fordi mange ikke mener, der er det store skel mellem senmiddelalderen og hele 1500-tallet og det meste af 1600-tallet. Stadige krige og politisk ustabilitet var en normaltilstand, ikke noget særskilt middelalderligt, og dermed er Reformationen ikke en epokeskabende begivenhed, og middelalderen bliver svær at afgrænse. Det er en opfattelse, som måske først opstod inden for militærhistorien, men som efterhånden har bredt sig til flere og flere områder af middelalderhistorien.

Skræk og gru

I 1818 udkom den purunge Mary Shelleys roman om Frankensteins uhyre, som hun skrev i fire herrers selskab i et sommerhus i de schweiziske alper på en ferie, hvor det regnede hele tiden. Den emmer af gru og kirkegårde og mørke eksperimenter med opgravede lig, som med elektrisk strøm bliver gjort levende. Og det alt sammen foregår i et rigtigt middelalderslot. Mary Shelleys

klassiker er et højdepunkt i den genre, der kaldes den "gotiske roman", som udpenslede middelalderens uhygge på baggrund af en fascination af sin samtids høje tekniske stadi. Den gotiske roman svælger i det fantastiske, det umulige, det i virkeligheden irrationelle, det morbide, men hele tiden det, der næsten kunne være muligt. Den er klart et produkt af oplysningstiden, en protest mod tidens hovmodige overbevisning om at kunne forstå alt rationelt, og derfor henlægger den som regel sin handling til middelalderen, 1700-tallets eget eksempel på det modsatte og irrationelle. Samtidig er den gotiske roman grænsesøgende, den behandler som regel temaer, der er oppe i samtiden, men driver dem lidt længere. I den gotiske roman lykkes det faktisk for mennesket at skabe nyt liv, men det er altid nogle grimme vanskabninger, og de lever som regel i slotte med mange mørke værelser eller i huler i jorden.

Genren indledtes med Horace Walpole's *Slottet i Otranto. En Gotisk fortælling*, som udkom i 1764. Det er en oversættelse af en gammel bog, trykt i Napoli i 1529, som han har fundet hos en gammel katolsk familie i Nordengland og oversat til engelsk. Påstår Walpole under pseudonym i sit forord, det er nu ren fantasi, men han gør meget ud af at opretholde forestillingen og diskuterer værkets datering - det må være fra korstogstiden - og dets genre. Først da værket viste sig at være en strålende succes, sprang han ud som forfatter i andenudgaven.

Dette gamle manuskript må være opdragende, fordi det udstiller for det almindelige folk deres tåbelige overtro, men på en så spændende måde, at de ikke kan lade være at lytte til det, mere end de ville gøre til alle de religiøse, polemiske skrifter helt tilbage fra Luthers tid. Walpole gør altså tykt grin med sin samtids højtidelige oplysningsfilosoffer.

Historien begynder med et bryllup mellem fyrst Manfred af Otantos svagelige søn og Marquisen af Vincenzas datter. Lige da den kirkelige ceremoni skal begynde, er sønnen forsvundet og bliver fundet i borggården, smadret til småstykker under en gigantisk hjelm

med sorte fjer. Fyrsten er rystet og forstår intet og kan ikke finde på andet at gøre end at undersøge den dødbringende hjelm med de blodige rester af hans søn. Det er en stærk scene, det ville det også være i moderne filmisk gengivelse. Ingen ved, hvor hjelmen kommer fra, før en bonde fra nabolandsbyen fortæller, at den nøjagtig ligner den på den sorte marmorstatue af den tidligere ejer, Alfonso den Gode. Hele Walpoles historie handler om den mærkelige profeti på egnen, at Manfreds slægt skal miste herredømmet over borgen, når den rigtige ejer er vokset for stor til at bo i den. Hvordan det egentlig skal forstås, og hvordan det skal ende, udvikles så i en spændende beretning om ærgerrige mænd og uskyldige kvinders jagt i slottets dunkle og labyrintiske kældre, en fortælling om måneskin og tortur og døde genstande med liv og ond vilje. Rammen er middelalder, og den er mørk og overtroisk og uhyggelig.

Lidt afhængig af definition kan man påstå, at den gotiske romans sidste store værk var Frankensteins uhyre i 1818. Men dermed ville man blandt andet udelade et af de største værker inden for genren, Bram Stokers *Dracula, or The Un-dead* fra 1897. Man ville også gå glip af forbindelsen mellem Walpoles middelalderbillede og de mange, dårligt kendte danske bidrag til genren, som litteraturhistorikere har affærdiget som "gåsehudsromantik," altså en form for misforstået romantik og derfor ikke værd at beskæftige sig med. Det drejer sig faktisk om en hel del værker, fra Ingemans *Sfinxen* og hans *Det røde Hus* fra 1820 til Karen Blixens *Syv fantastiske fortællinger* fra 1934. Det er forkert at glemme dem, fordi disse værker blev læst og har været stærkt medvirkende til at skabe et indtryk af middelalderens gru og skræk, også i Danmark.

Det er derfor nok mere rimeligt at sige, at den gotiske genre er fortsat siden Walpole og har det godt og endda har fået nogle nye udtryksmidler gennem film og senest computeranimation. Boris Karloff som Frankensteins monster i filmen fra 1942 virker måske ikke så skræmmende nu 60 år senere, hvor man er blevet mere

forvænt og lægger mærke til de påklistrede skruer, men den var en stor succes, da den blev vist første gang. En decideret ulækker version af det gotiske er 2002-filmatiseringen af Ringenes Herre og dens gryntende vanskabninger, den onde Sarumans krydsninger af grundfjeldstrolde og lemlæstede elvere. Den morbide middelalder lever i bedste velgående og gør det ofte i anerkendelse af traditionen fra Walpole. Otranto er blevet hjemmesideadressen for selskabet TT - Tunneler og Trolde, der siden Walpole har suppleret sig med et tykt lag Valhallamystik. Nogle af de moderne tilhængere af den Gotiske Roman kalder sig selv gotere, som vist ikke altid skal forveksles med de mere racistiske moderne gotere. Og for nogle er interessen tilsyneladende mindre det gyselige og snarere noget med at være i pagt med naturen, med det irrationelle og følelserne. Måske endda noget økologisk. "Gotisk er i bund og grund en romantisk bevægelse, og gotere er følsomme og kunstneriske personer," står der på en af de hjemmesider på internettet, der er opkaldt efter Walpoles Otranto.

Interessen for middelalderen som gru og skræk har altså været der hele tiden siden midten af 1700-tallet. Måske er den blevet øget fra omkring 1980 - sådan noget er altid meget svært at måle præcist. Men det ville sådan set give god mening i en tid, som bevidst forkaster det rationelle og interesserer sig for al det såkaldte alternative. Måske har det også haft et strejf af fin de siècle-stemning? Et århundrede og et helt årtusinde randt ud, og måske skal man se helt anderledes på, hvad der er godt og ondt, end i de forløbne tusinde år? Det gotiske er blevet postmoderne. På den måde ville det stemme udmærket overens med en øget interesse, også internationalt blandt mere etablerede historikere, for det mere okkulte i middelalderen, hekse og hedninge og tortur og inkquisition, til nød endda endelig astrologi, som har været en stor videnskab i middelalderen, men sørgeligt forsømt i forskningen siden 1700-tallet. Fælles for alle disse former for svælgen i det irrationelle og især det grusomme har været, at de som overalt i de Gotiske

Romaner bevæger sig på balancepunktet mellem at blive frastødt af de afskyelige vanskabninger og så få medlidenhed med dem og insistere på - som man i øvrigt også gjorde i middelalderen - at vanskabningerne også havde menneskelige træk. Når det sidste aspekt vinder, er der kun rammen med den mørke borg tilbage af den Gotiske Roman, og det kan blive en smuk og dybt romantisk oplevelse at danse med en vanskabning, som det blev det i Disneys version af Skønheden og Udyret, der ramte biografer og fjernsyn in 1991.

Simpelt, effektivt og inderligt

En anden følge af 1800-tallets fascination af fremskridt og vækst var en nostalgisk længsel tilbage til det simple samfund, før det blev så besværligt og teknisk det hele. Teknik og mørke kunne ganske vist kombineres i en form for fryd over paradokser.

I 1818, samme år som Frankenstein blev udgivet, kom den første af Walter Scotts romaner, nemlig Ivanhoe. Det er næppe nogen tilfældighed, at det skete kun tre år efter slaget ved Waterloo i 1815, efter afslutningen på Napoleonskrigene, som var de første massekrige i Europa med store, udskrevne hære af civilbefolkningen og ikke af professionelle soldater. Krig var blevet massekrig, og ødelæggelserne og tabene var ufattelig store i forhold til, hvad man var vant til fra tidligere. Derfor vendte Walter Scott og andre sig mod middelalderen som den smukke, simple og heroiske tid, da rigtige mænd kæmpede mod rigtige mænd, ansigt til ansigt og på hesteryg. Scotts romaner blev en voldsom succes. I Danmark blev de oversat af B.S. Ingemann og efterlignet i hans historiske romaner fra 1820-erne og frem, som mere end nogen professionel historikers værk har præget den danske opfattelse af middelalderen. Scotts og Ingemanns romaner har været populære til i dag, og genren har antaget stadig nye former. Den er blevet genbrugt i film og tegneserier som prins

Valiant, den er dukket op i kriminalromaner og i science fiction og rumfilm og på det seneste i en række computerspil - vist dog nok med den forskel, at i computerspillet er de onde altid onde og skal sprænges i luften eller have hovedet hugget af. Walter Scott og hans middelalderlige forbilleder, ridderviserne, formåede derimod at skildre fjenderne nuanceret og som personligheder, somme tider endda som ædle modstandere. Den høviske og forfinede Saladin med det skarpe sværd, der kunne skære en faldende silkepude over i to halvdele, har Walter Scott taget fra de mange, populære Saladinviser fra middelalderen.

Trangen til den simple krig har en parallel i 1800-tallets fascination af middelalderen som perioden med den simple, inderlige religion. Det viser sig blandt andet i kunsten, hvor de engelske prærafaelitter i sidste halvdel af 1800-tallet malede engle og hengivne jomfruer i kunstfærdigt løvværk og med motiver fra riddervisernes søgen efter gralen. Det er en form for middelalderfascination, som var særlig udbredt i Nordeuropa og nok skal forstås i et spændingsfelt mellem pietisme og religiøs rationalisme, mellem at se fællestræk og alternativ.

Middelalderen blev populær inden for mange forskellige kunstarter. Noget af det bedst bevarede og stadig mest storslåede er de historiserende malerier fra midten af 1800-tallet og frem. Middelalderlige svulmende former og blandede farver afløste omkring 1820 den strenge klassiske stil fra 1700-tallet; i Berlin og München blev kejser Otto og kejser Barbarossas store slag malet i store vægmalerier, i Achen blev et større billedprogram gennemført i midten af århundredet med scener fra Karl den Stores liv, fra han omhuggede de hedenske sakseres afgudsstøtte Irminsul til hans sejr ved Cordoba i den spanske Reconquista og hans kejserkroning i Rom. I Danmark blev Frederiksborg-museet genopført på bekostning af brygger Jacobsen efter branden og kunne ved åbningen i 1871 fremvise en hel fløj med store scener fra Danmarks middelalderhistorie.

Tiltagende gennem 1800-tallet blev der skrevet operaer og

syngestykker med middelalderlige temaer, de fleste i perioden fra omkring 1870 og frem. Richard Wagners er vel de absolut bedst kendte i dag, ikke mindst hans forfærdelig lange Ringen, som bygger på det højmiddelalderlige tyske episke digt Nibelungenlied. Karl Simrocks oversættelse til moderne tysk af Nibelungenlied fra 1827 blev en voldsom bestseller og udkom i 59 oplag indtil 1906. Wagners Ringen beskriver helte og valkyrier og Rhinguldet på bunden af floden og det sidste store verdensslag, hvorefter de germanske guder og helte lutret efter kamp skal genopstå som nye og stærkere skikkelser. Wagners middelalder er germansk og absolut ikke kristen, og den passer tvangsfrit ind i wagnerbeundrerens Nietzsches ideer om overmennesket, das Übermensch, som bliver stærkere gennem kamp og ved at distancere sig mere og mere fra kristen blødsødenhed. Wagners operaer blev også modtaget med begejstring på højeste plan af nazisterne, hvad der afspejler en tolkning af deres indhold, men absolut ikke den eneste mulige. Og lige meget hvem der har været glad for dem, er de stadig usædvanlig stor musik.

Andre operaer handlede om troubadourer, om riddere og slag, om historiske begivenheder, ganske ofte også om korstogene, der kunne opfattes som en middelalderlig forløber for 1800-tallets civiliserende mission blandt de primitive ude i kolonierne. De slog an. På de bare 40 år mellem 1860 og 1900 blev der i Tyskland skrevet 128 operaer med middelaldertemaer, hovedparten i 1870-erne og 1890-erne. De fleste er totalt glemte i dag, de fleste med god grund, og i de efterfølgende 30 år sank antallet af middelalderoperaer til 46. På dansk grund skrev Niels W. Gade et langt koncertstykke i 1866 med titlen *Korsfarerne*. Det byggede på Baggesens oversættelse fra 1807 af Torquato Tassos digt fra 1581 om det befriede Jerusalem, der havde som en af sine helte den danske prins Svend, der faldt for tyrkernes pile i Anatolien i 1097 på vej mod det Hellige Land i forbindelse med det Første Korstog. P.A. Heises meget populære opera *Drot og Marsk* fra 1878 handlede om mordet i Finderup lade i 1286, da Erik Glipping blev snigmyrdet af den jaloux marsk Stig. Både Gade og

Heise og en meget lang række andre komponister i 1800-tallet leverede endvidere musik til patriotiske, nationale sange, hvoraf en hel del havde middelaldertemaer.¹

Middelalderlige rødder

En tredje følge af 1800-tallets fremskridtstro var, at man begyndte at søge sine rødder eller sin forhistorie eller ligefrem sine forbilleder i middelalderen. Hvis udviklingen gik fremad, måtte man kunne se, hvordan det var begyndt, ved at gå tilbage til middelalderen. Det man fandt, afhang ganske meget af ens egen politiske overbevisning.

1800-tallet var århundredet for Tysklands samling og genoprettelsen af kejserdømmet. De kejsertro i 1800-tallets Tyskland beskæftigede sig med højmiddelalderens hohenstaufiske kejsere, der udstrakte det tysk-romerske kejserdømme fra Sicilien til Ejderen. Ganske mange af disse historikere lagde megen vægt på de middelalderlige kejseres stadige kamp for at hævde Tysklands stilling som den førende nation i middelalderen og på deres vellykkede bestræbelser på at udvide Riget mod øst, ind i de slaviske områder. De tyske kejsere blev fremstillet som meget tyske og meget ekspansionistiske; så gjorde det mindre til sagen, at flere af de middelalderlige kejsere i virkeligheden ikke tilbragte mere end 10-15 % af deres regering i Tyskland, resten af tiden førte de krig i Italien.

Et højdepunkt af genspejling i middelalderen nåede de kejsertro kredse i 1871 med genoprettelsen af kejserriget. Til kroningen modtog kejser Vilhelm et langt hyldestdigt med omkvædet

¹ Her skal der måske overvejes noget om inderlighed.

"Hil dig kejser barbabianca" - altså hvidskæg, en direkte parallel til 1100-tallets kejser Barbarossa, rødsikæg. Middelalderen var altså en ganske fast størrelse for disse kredse af historikere; den drejede sig om det store, ekspansive tyske kejserdømme.

Det ser imidlertid helt anderledes ud, hvis man ser på disse gruppers politiske modstandere. Liberale kredse i Tyskland søgte samtidig - i 1800-tallet - deres rødder i middelalderen, men det var i et ganske anderledes billede af middelalderen. De beskrev middelalderen som en periode karakteriseret af frie byer, af byernes kommunale styre og byråd og selvstyre - som det fx var tilfældet med de mange hansebyer - og deres konklusion var, at man i middelalderen udmærket kunne undvære konger og kejsere og centralregering. Fra de liberale kredse i Tyskland i 1800-tallet stammer billedet af middelalderen som et samfund af *fællesskaber*, og dermed også ideen om middelalderen som et samfund af lige, frie mænd, som mødtes på tinge og afgjorde sagerne. Det er en tanke, som har været meget sejlivet og også har haft en vigtig position i dansk historieskrivning, selvom den givetvis er forkert. Hos den danske historiker C.F. Allen kom det frie danske folk i middelalderen til at spille en afgørende rolle for at skabe Danmark, og hans bog fra 1840 kan forstås som et forsigtigt indlæg til fordel for en demokratisk styreform til at afløse enevælden.

Nogle gange blev middelalderinteressen nærmest til en utopisk drøm om det patriarkalske idealsamfund. Ganske vist havde der været store standsforskelle i middelalderen og faste sociale skel, som det var svært at krydse. Alle havde haft deres faste plads i hierarkiet, men den var kendt på forhånd, og det gav rum for gensidig respekt. Samtidig blev ridderkulturens ideal om at beskytte fattige, kvinder og forældreløse efterlevet i middelalderen, ikke fordi der var økonomi i det, men fordi det var et etisk og personligt krav. Det blev et stærkt billede, efterhånden som industrialismen spidsede til i løbet af 1800-tallet, og børnearbejde

og rå kapitalisme viste sin forkrøblende virkning på både legeme og sjæl. Både Marx og Engels kunne fremhæve det ikke-kommercielle og kollektive ved middelalderen som noget, man burde vende tilbage til. Socialisten og kunstneren William Morris (1834-96) forestillede sig en fremtid uden industrialisering, præget af middelalderens længsel efter skønhed og dens kunsthåndværk, og hvor mennesket blev drevet af lyst og virketrang, ikke hård økonomisk nød. Morris var kunstner og skildrede et fremtidigt middelaldersamfund i stærke farver, som blev en af de vigtigste inspirationer for hele 1900-tallets fantasy-genre. Ikke kun socialister var tiltrukket af den patriarkalske middelalder. En af middelaldermaleriernes største mæcener i 1800-tallet var det nationalliberale medlem af Københavns Borgervæbning, kaptajn og brygger J.C. Jacobsen, der personligt gik rundt på sit Carlsberg-bryggeri om aftenen med sin lille notesbog og skrev navnene ned på berusede bryggeriarbejdere, som så fik en røffel og en mulkt, som blev trukket fra deres løn. Også han var en stærk modstander af kommercialisering og vulgarisering og frygtede, at det ville bringe den gamle brygkunst i fare.

Andre grupper i samfundet end kejsertro, liberale og patriarkalske drømmere søgte deres rødder i middelalderen i 1800-tallet, fx store kredse inden for den katolske kirke. Efter voldsomme problemer i 1700 og 1800-tallet blev den katolske kirke genetableret i slutningen af 1800-tallet og nyorienteret, og en væsentlig del af denne proces bestod i at gøre sig kirkens middelalderlige rødder klart. Konkret førte det bl.a. til, at middelalder-teologen Thomas Aquin (død 1274) fik en renaissance og siden 1870'erne har været en fast del af katolsk teologi og præsteuddannelse.

Folket fødes

I 1800-tallet var det imidlertid først og fremmest nationalismens århundrede, det århundrede, da nationalisme blev en udbredt og almindelig samfundstænkning og en anerkendt videnskab. Ét folk, bundet sammen af én, fælles afstamning, på egen jord, med eget sprog. Blut und Boden i tysk version. For at belægge dette folkelige urgamle fællesskab blev middelalderhistorien vigtig, den skulle vise, at vi har været her altid og netop her, i vores eget land. I 1800-tallet begyndte man at interessere sig for germanerne, for det urgermanske folk og dets oprindelseslande eller Urheimat.

Der var to forskellige opfattelser i 1800-tallet af germanerne. Sydeuropæiske forskere mente, at de havde været nogle uhyggelige og underlegne barbarer, som ødelagde Rom. Nordpå, i Tyskland, England og Skandinavien, begyndte man derimod at søge efter sine germanske rødder, efter det sunde, stærke og rensende, som havde haft en særlig verdenshistorisk mission - modsat det dekadente latinske og sydlandske. Det skabte en række stereotyper, som lystigt lever videre. Heroppe drikker vi øl, dernede sidder man og sipper vin. Heroppe spiser vi rigtigt kød og rugbrød, dernede spiser de spagetti og blødt brød. Forestillingerne er blevet ganske faste og udbredte, selvom de er noget sludder, hvad enhver ved, der i Norditalien har fået serveret svingende tallerkener fulde af kød i store mængder.

Langt vigtigere var det imidlertid, at man mente at kunne finde en forskel på et særligt germansk retssystem og en latinsk, kirkelig ret i middelalderen. Den germanske ret skulle så bygge på kategorier som slægt, solidaritet og hævn modsat latinernes praktiske, men mindre heroiske bøder til centralmagten, til kejseren eller kongen. Germanisterne trak voldsomt på de islandske sagaer og germanske heltekvad som Nibelungenlied med de mange slægtsfejder - det var rigtigt germansk - men de glemte samtidig, at blodhævn var lige så udbredt sydpå i korsikanske vendettaer og den slags. Germanisterne fremhævede også de stærke nordiske kvinder, der kunne

ægge mændene til heltedåd, det vil sige til at slå naboen ihjel. De har i øvrigt formodentlig en klar sydlandsk parallel i de kvindelige helgener, der udholder allehånde pinsler for troens skyld.

Germansk ret skulle også være karakteriseret ved lige, frie mænd modsat de undertvungne, slaveagtige undersåtter i de latinske lande. Og germansk ret skulle være karakteriseret af den private ejendomsret modsat den statslige, kejserlige ejendomsret sydpå. Derfor, mente historikere, havde vi nordpå et egenkirkesystem, hvor kirkerne var privatejede, mens man sydpå havde en form for statskirke, og det skulle være en af hovedkonflikterne i højmiddelalderens investiturstrid, hvor paver stredes med konger og kejsere, om hvem der havde ret til at indsætte præster og biskopper. Forskellen mellem nord og syd er nok overdrevet. Så vidt man kan bedømme i dag, har der været begge former for ejendomsret til kirker både her og der.

Germanerne var altså karakteriseret af lighed og individualitet modsat sydlændingenes kollektivism, mente man i 1800-tallet. Tanken holder sig i bedste velgående. I 1998 udgav David Gress en bog, *From Plato to Nato*, hvori han behandler spørgsmålet, hvorfor Vesteuropa fik en verdenshistorisk særudvikling. Svaret er, mener han, at man i Vesteuropa havde en unik blanding af tre elementer: En tradition for en antik, rationel administrationskultur, det jødisk/kristne næstekærlighedsbud og endelig den germanske opfattelse af frihed og individ. Denne tredeling af den europæiske kulturs rødder er også fundamentet for en række standardfremstillinger, blandt andet de store amerikanske lærebøger, der bruges til at indføre nye studerende i historiestudiet ved også danske universiteter. Problemet er blot, at der ikke er skyggen af kilder til at belyse denne særlige germanske opfattelse.

Tanken lever alligevel videre også blandt faghistorikere. Oftest er den ikke særlig direkte udtrykt hos historikeren, men viser sig ved valg af kilder og sammenligningsmateriale. Annette

Hoffs disputats fra 1997 sammenligner de danske landskabslove fra 1100- og 1200-tallet med irske og lombardiske love fra 600-900 tallet, altså netop med det germanske, men ikke med samtidige sicilianske, spanske eller mellemøstlige love. Niels Lunds disputats om det danske middelalderlige ledingsvæsen sammenligner med de karolingiske frankere i 800-tallet og angelsakserne i England, også i 800-tallet, og han omtaler dem karakteristisk nok som "den germanske "familie". Derimod sammenligner han ikke med de samtidige franske eller tyske hærforordninger fra 1100-tallet.

Hvis det germanske var unikt, betyder det i vor sammenhæng, at dansk historie var unik; ikke påvirket udefra, men selvberoende og selvgroet. Derfor har danske historikere siden midten af 1800-tallet med få undtagelser ledt efter forskelle til resten af Europa, ikke efter ligheder i middelalderen. Det har måske været ved at ændre sig i de seneste godt tyve år, men det er svært, for det unikke har været en så fundamental del af vores historieopfattelse. Middelalderhistorien har skullet bruges til at vise, at vi er noget særligt og anderledes end andre. Nogle gange har det nærmest antaget mytiske overtoner. Middelalderen ser ned på os, om vi forvalter arven vel. Hvis vi ikke gør, sidder mor Danmark og græder. Og når faren truer folket eller fædrelandet, vil Holger Danske vågne og rejse sig og rive skægget løs, som er vokset ned gennem stenbordet i Helsingørs kasematter. Samme billede eller samme tanke kendes i øvrigt i Tyskland. Indtil op i 1830'erne kender man et lokalt sagn om kejser Frederik 1. Barbarossa, som sov i en høj; fra 1830'erne og frem blev det mere og mere udbredt og udviklede sig til, at Barbarossa ville vågne og frelse hele det tyske folk, når nøden truede.

Det er gode historier i dag, og det er svært at forstå, hvor meget de egentlig har betydet for blot nogle få generationer siden, hvor vidt de egentlig kunne drives. Det mest vidtgående eksempel er vel Erik Arups Danmarkshistorie fra 1925. Arup indleder med at skrive, at stenalderskeletter ligner vores fuldstændigt, de

er os fuldstændig lig i både karakter og type. De må være vores direkte forfædre, så vi har altså altid boet her i Danmark. Så fortsætter han, at den hvide race opstod ved en mutation, et spring i udviklingen, i landene omkring Østersøen. Den hvide race er karakteriseret af to ting: en formeringsvillighed, der er lige så stor som kinesernes, og en voldsom udlængsel. Derfor begyndte den hvide race at vandre, ud over de russiske stepper, til Persien og til Indien, hvor den vendte om og fortsatte til Middelhavslandene. Overalt, hvor den hvide race kom frem, blev den blandet op med den lokale befolkning. Det eneste sted, hvor den hvide race stadig bor, ren og ublandet på egen jord, er faktisk i Danmark. Vi er ligesom athenienserne autoktone, vokset op af egen jord, konkluderer Arup nærmest som en fanfare. Hvad der jo så er en god grund til ikke at beskæftige sig med andet end dansk historie; det var alligevel her, det hele begyndte.

Nu var Arup ikke hvem som helst. Han var den mest indflydelsesrige danske historiker i 1900-tallet og lærer for næsten alle de historikere, der indtil for få år siden blev ansat på danske universiteter. Arups idé om den hvide race holdt sig af gode grunde ikke efter 1945 (dog er de begyndt at dukke op igen på internettet hos nationalt sindede grupper, der citerer Arup på livet løs). Men Arups perspektiv holdt sig. Vi har været her altid. Ublandet.

Der er en umådelig kontinuitet i denne tanke om vort folks renhed, og den er ikke Arups opfindelse. Det står i den første Danmarkshistorie, hos Saxo, der lader danskerne nedstamme fra Dan og Angel, der bare var hér, i Danmark. Saxo lod os ikke nedstamme fra danaerne, altså de grækere, der havde kæmpet ved Troja, sådan som andre historikere i middelalderen gjorde, og som Saxo polemiserede direkte imod. Saxo skrev heller ikke, som Snorre Sturlason i Heimskringla, at nordboerne nedstammede fra aserne, der med Odin i spidsen var indvandret fra Asien. Nej, vi nedstammer fra os selv, en ganske usædvanlig tanke i en middelalderlig sammenhæng. Den holdt sig til Arup og senere og eksisterer stadig. Blot et enkelt citat:

Det mest spændende ved Danmark er danskerne. Biologisk, af race og fremtoningsmæssigt, er de forbavsende ens, og sådan har det være<t> så længe, man er i stand til at vide noget om den slags ting. Danskerne er ligesom athenienserne i oldtiden autoktone - vokset op af jorden som grøntsager.

Sådan står der i Søren Mørchs Danmarkshistorie, som udkom i 1996. Fra den første til den sidste Danmarkshistorie er budskabet det samme, vi danskere er unikke.

Arup var særdeles indflydelsesrig, fordi hans Danmarkshistorie blev udbredt og meget læst, og fordi han skrev samtidig med store forfattere, som afgørende har præget vores opfattelse af, hvad det er at være dansk. Johannes V. Jensen skrev i de samme år Den lange rejse, hvori han har en fuldstændig tilsvarende tanke om dansk kontinuitet og dansk udlængsel; han ender med at få gjort selv Columbus til dansker og Amerikas opdagelse til et dansk foretagende. En anden af de store forfattere var Martin A. Hansen, der har skabt billedet af rækken af forfædre: Vi ville ikke kunne forstå en dansker fra middelalderen eller stenalderen, men vi forstår alle vores forældre (påstod han altså). Hvis vi nu forestiller os, at alle generationerne stiller sig op i en lang række, vil den første generation forstå den anden, der forstår den tredje, der forstår den fjerde, og så videre. Derfor er der alligevel en kontinuitet, som gør at vi som folk har en intuitiv forståelse af den jord, vi er runden af, som Martin A. Hansen skildrede i Orm og Tyr på en smuk, men logisk set ikke særlig tilfredsstillende måde.

Med alt dette vil jeg gerne frem til, at med middelalderen har vi som danskere en forpligtende fortid. Siden 1800-tallet har vi været en del af et germansk fællesskab, som har adskilt os fra sydeuropæeren, og som gør, at vi er præget af frihed og individualitet, lyder påstanden - selvom Danmark siden 1500-tallet

faktisk har været et af de mest absolutistiske og gennemregulerede samfund i Europa.

Samtidig har vi siden 1800-tallet forvaltet vor germanske arv på en særlig dansk måde, hvad enten vi som Arup mener, at hele den hvide race opstod i Danmark, eller vi som Grundtvig har talt om en særlig nordisk kristen kulturblanding, eller vi blot sådan i al almindelighed har noteret os, at vikingerne er et særdansk fænomen, som de tyske germanere ikke har. Derfor begynder middelalderen hos os også senere end i resten af verden, for vi skulle først have vikingetiden overstået.

Alt i alt har det betyder, at vi er forpligtet af middelalderen. Det er den, der har skabt os som danskere, og det er den, vi skal viderefortælle og være en del af, historikere ved at skrive nationalstatshistorie, forfatterne ved at skrive historiske romaner, og vi alle sammen i almindelighed ved på højskoler eller privat eller ved alsangstævner at synge folkeviser fra middelalderen, ved at synge fædrelandssange om flaget der faldt ned fra himlen ved erobringen af Estland i 1219, eller ved at synge nationalsangen om gotens hjælm der brast, så hjernen sprøjtede ud. Middelalderen betyder noget, og vi var alle deltagere i at videreføre dette billede af middelalderen. Sådan var det til efter 2. Verdenskrig, til i det mindste engang i 1950'erne.

De dekadente adelige

Folket var en ubesmittet enhed, men det gjaldt vel at bemærke ikke hele folket. For det første var der jo rent faktisk kommet nogle udefra og havde krydset grænsen; sommetider drejede det sig også om en hel del. Det betød ikke noget for folket, fordi det var for få til at få nogen indflydelse på "folkesjælen," lød argumentet. For det andet, og det var det væsentligste problem,

var de enorme forskelle på størstedelen af befolkningen og så en lille, privilegeret overklasse, ikke alene i levestil, men nok så meget i juridisk forstand. Forskellen mellem rig og fattig har i øvrigt nok været væsentlig mindre i middelalderen end senere. Denne åbenbare forskel blev somme tider forklaret med, at der simpelthen var tale om to forskellige folk. Aristokraterne er kommet til udefra. Det er en tanke, som går langt tilbage, som regel helt til middelalderen selv. I første omgang kan den være opstået på grund af en ganske almindelig trang til at have store og mytiske forfædre. Nogle få stormandsslægter mente at nedstamme fra en ulv eller en bjørn, der havde bortført slægtens stammoder. Efter en vinter i hulen vendte hun gravid hjem og fødte slægtens første kendte stamfader. De fleste nøjedes nu med at føre deres stamtavle tilbage til omvandrende riddere, helst gralsriddere fra Arthurs hof. Det var fint at komme udefra, og måske har det en form for historisk virkelighed bag sig på den måde, at ganske mange stormandsslægter deltog i den almindelige ekspansion af Europa fra omkring år 1000 og endte med at slå sig ned og skabe et nyt dynasti i et andet land, end hvor de var født.

I senmiddelalderen og i løbet af 1500-tallet fik denne tanke om aristokratiets indvandring en ny og vigtig funktion; den forklarede nemlig, hvorfor nogle herskede, og andre tjente som bønder eller ufrie, nærmest slaver. Stormændene undertrykkede bønderne med erobrerens ret. De var kommet udefra og havde erobret landet, og derfor havde de lov til at opkræve skat af den oprindelige befolkning. Franske adelshistorikere skrev i renaissance erobringshistorier, som gik ud på, at de frie, germanske frankere erobrede Frankrig fra den romerske besættelsesmagt og derfor lige siden har hersket over den oprindelige gallo-romerske befolkning, der alligevel allerede var blevet gjort til slaver af Julius Cæsar. Grundlæggeren af det franske kongedynasti, Hugo Capet, var egentlig fra Saxen, mente en fransk historiker i 1500-tallet, og netop fordi han var sakser, var

han en "vrai François," en rigtig franskmand. På den Iberiske Halvø nedstammede adelen fra 400-tallets indvandrede visigotere, hvad kongefamilier påberåbte sig helt tilbage fra 800-tallet og adelsfamilier snart efter. I Ungarn fandt aristokratiet ud af i 1300-tallet, at de nedstammede fra hunnerkongen Attilas hærgende horder, der var skyllet ind over det meste af Europa i 400-tallet og netop havde fået goterne til at vandre, så langt som til Portugal. Den polske adel, szlachta, valgte også i 1500-tallet at føre sig tilbage til et andet nomadefolk fra stepperne, nemlig sarmaterne, som også var kendt fra de klassiske romerske og græske etnografer. Fra 1800-tallet fik det den ekstra, pikante detalje, at sarmaterne, mente man, havde været indoeuropæere. Indoeuropæiske herremænd herskede altså, med erobrersens fulde ret, over en slavisk bondebefolkning. I England nedstammede aristokratiet fra de normanniske erobrere i Vilhelms hær i 1066, eventuelt blandet op med den lokale angelsaksiske stormandsklasse, som var kommet til England nogle hundrede år tidligere. Bønderne var så den oprindelige befolkning, som man forestillede sig var keltisk.

På det store almindelige kirkemøde i Basel i 1434 var der lige ved at opstå en større diplomatisk krise, inden mødet overhovedet gik i gang. De spanske udsendinge forlangte den fineste plads i forsamlingen foran englænderne, fordi de stammede ned fra visigoterne, som havde været i Spanien for tusind år siden. Da rejste den danske kong Erik af Pommerns udsending, biskop Nikolas Ragnvald af Växjö, sig og påpegede, at de spanske visigotere oprindelig var udvandret fra Sverige, fra Götaland, og at skandinaverne stadig var gotere. De der blev tilbage i Skandinavien, måtte være ældre og derfor finere og skulle altså sidde bedre ved kirkemødet. Det skulle være svært at argumentere imod, for lige siden den første goterbegejstring hos historikeren Jordanes i 550 vidste man overalt i Europa, at Skandinavien var *vagina nationum*, folkeslagenes moderskød. Det var her, de alle sammen kom fra, og biskop Nikolas sørgede omhyggeligt for at læse de relevante sider

højt fra Jordanes. Dertil bemærkede den spanske udsending Alfonso af Cartagena, at de visigotiske gotere i Spanien faktisk havde vundet stor hæder ved at erobre et stort og rigt land og ved at udrydde det oldkirkelige arianske kætteri i de egne. Visigoterne måtte altså, påpegede han lidt spidst, være en værdigere og mere fortjenstfuld gruppe af gotere end de dovne, der bare var blevet hjemme i Skandinavien. Løsningen blev den salomoniske, at hverken spanierne eller skandinaverne kom til at sidde på hæderspladsen.

Skandinaviske stormænd var altså glade for at være skandinaver, og goticismen så en voldsom vækst ikke mindst i de svenske områder fra midten af 1400-tallet og de følgende århundreder. Der var tilsyneladende ikke nogen stor indvandringsmyte blandt adelen her i Danmark, som der var i andre lande. Men det fandtes i det små. En ikke ringe del af den danske adel bestod af tyske slægter, som var kommet til Danmark under pantsættelsen til de holstenske grever i begyndelsen af 1300-tallet eller under Valdemar Atterdags generobring af Danmark i anden halvdel af 1300-tallet, som i udstrakt grad foregik med velbetalt tysk hjælp. Mange havde en tysk baggrund, men endnu flere slægter ser ud til at have opfundet en tysk stamfader, selv om de havde haft danske aner så langt tilbage, som nogen i familien kunne huske. En af grundene for de små, halvfattige adelige har nok været at sløre det faktum, at de i de socialt labile tider i 1300-tallet havde giftet sig ind i solide bondeslægter; den påståede tyske afstamning blev netop en måde at distancere sig fra bønderne på. Da en af de store slægter skulle vælge navn i senmiddelalderen, overvejede dens medlemmer længe at kalde sig Von Stern, men endte alligevel med det mere danskklingende Gyldenstjerne. Lidt mere vingesus var der over slægten Juul, den med stjernen, som påstod at nedstamme fra Julius Cæsar, men det var en undtagelse i Danmark.

De fleste steder var der altså gode historiske baggrunde for adelen i 1700- og 1800-tallet til at påstå, at de nedstammede fra udefrakommende folk. Problemet for adelen var så, at denne

middelalderlige afstamning udefra kunne vendes imod adelen, når dens politiske stilling ændrede sig. Det skete som bekendt ganske drastisk under den franske Revolution. Den glødende revolutionære og senere Napoleonstilhænger Emmanuel Sieyès skrev i 1789 om det franske folk: "Hvad er tredjestanden? Alt. Hvad har den været lige indtil nu? Intet." Med hvilken ret undertrykker aristokratiet da folket - med erobrerens ret, påstår de. Men nu er folket blevet stærkt og kan stille en hel anden form for forsvar op i dag, når aristokraterne angriber. Folket var der før erobringen og kan være mindst lige så stolt af sin romerske og galliske afstamning, som aristokratiet er af at kunne påstå at nedstamme fra sicambriere og welfere og andre barbarer, som er kommet ud af det gamle Germaniens skove og moser. Lad dem tage tilbage, så det franske folk kan blive rensset, skrev Sieyès.

I Danmark fulgte man levende med i, hvad der skete i det revolutionære Frankrig. Og lige netop i disse år op til 1790 var der en klar antipati mod de adelsslægter i Danmark, som havde en tysk baggrund. I 1776 var loven om indfødsretten blevet indført, og fremover skulle kun landets indfødte egne børn kunne besætte kongelige embeder, altså træde i statens tjeneste. Indfødsretten bliver som regel forklaret med almen patriotisme og en folkestemning imod Struense, men den blev vedtaget i forbindelse med en kritik af udenlandske adelige.

Det er en af forklaringerne på, at der i Danmark opstod en klar antiaristokratisk historieskrivning i løbet af 1800-tallet. De adelige blev beskrevet som voldelige snyltere på det gode danske folk, som rådne indvendige og umoralske, skrev historikeren Molbech i 1840, som kortsigtede og grådige, skrev Aksel E. Christensen i 1945. Niels Skyum-Nielsen ved Københavns Universitet sammenlignede i 1980'erne middelalderens stormænd med rockere, der truede folk med bank og kniv på struben. At det gik galt for adelen på længere sigt skyldtes, at aristokraterne for at holde sammen på jorden kun giftede sig indbyrdes, og legemlig og åndelig degeneration førte

til, at adelen mistede sin politiske magt, konkluderede historikeren og statistikeren Gustav Bang i 1897. Så var der ikke mere at sige om den sag, og Bang kastede sig over arbejderhistorie og marxistisk teori.

Tanken om folket og tanken om aristokratiet som snylter har været særdeles sejlivet og er givetvis en af de vigtige grunde til, at historikere næsten udelukkende har beskæftiget sig med adelsgodser og med stormænd som jordejere i middelalderen. Det var faktisk først i 1988, at der endelig kom en bog på dansk om den middelalderlige adels selvforståelse og tanker og ikke kun dens godsforvaltning, nemlig Lars Bisgaards bog om Tjenesteideal og fromhedsideal. I 2001 udkom en bog med den flotte titel *Riget, magten og æren*, som med rimelighed omtaler sig selv som "den første samlede fremstilling af adelsstanden og dens betydning i Danmarks historie." Det var da også på tide.

I Danmark og de øvrige skandinaviske lande har den antiaristokratiske tradition været langt stærkere end i de øvrige europæiske lande, og det har givet en almindelig ureflekteret opfattelse af, at de danske stormænd i højmiddelalderen var lidt bagud i forhold til deres sydligere kolleger. Hvorfor den holdning til adelen så ændrer sig omkring 1990, kan man kun gætte på. Det negative billede af adelen levede videre fra 1800- til 1900-tallet i alle befolkningslag, ikke mindst på landet, hvor de fleste på en eller anden måde havde forbindelse til et gods og kendte gode historier om tidligere ejeres grusomheder. Godserne flyttede med til byen ved de store indvandring fra land til by fra 1880-erne og til omkring 2. Verdenskrig. Arbejdslivet på de store industriarbejdspladser var i sin tankegang en tro kopi af livet på godserne, patriarkalsk og formynderisk fra den ene side og livslang kritik, men også livslang loyalitet fra den anden side. Fyrre års jubilæer var ikke ualmindelige. Godsmentaliteten levede videre, og dermed også mistænksomheden over for adelen, også historisk. At vi i Danmark nu kan have et andet syn på de middelalderlige riddere, også

vores egne hjemlige, kan såmænd blot skyldes de store københavnske arbejdspladsers økonomiske kriser fra 1980-erne og omstruktureringer.

Grænsegængereren

En særlig variant af den nationale historieskrivning opstod, måske ikke så forunderligt, i Nordamerika, i et samfund, der består af udefra kommende, og som ikke på nogen måde har set sig som videreførere af den lokale, indianske historie. Hvor kommer den hvide befolknings særtræk da fra? Amerikas tredje præsident, Thomas Jefferson (1801-09), ville have det store statssegl prydet med Hengist og Horsa, de to saksiske høvdinge, der stod i spidsen, da angelsakserne i små skindbåde sejlede over Kanalen for at erobre England i en fjern og tidlig middelalder. Begrundelsen var, med Jeffersons egne ord, at amerikanerne havde den ære at nedstamme fra Hengist og Horsa, og det var deres politiske principper og styreform, Amerika har antaget. Igen må det være tanken om de frie germanere og deres møder på tinge, som stikker sit hoved frem. Hvordan det så skulle passe sammen med en parlamentarisk forsamling, der havde taget den gode klassiske benævnelse 'senat', er uklart. Jeffersons idé slog dog ikke an, og det blev andre traditioner, der først og fremmest kom til at definere den nye stats selvforståelse.

En amerikansk tradition har lagt vægt på, at det republikanske Amerika fører den europæiske historie videre eller rettere den del af den europæiske historie, som pegede fremad, den med tolerance og demokrati og menneskerettigheder i modsætning til alle dem, der blev tilbage i det gamle land med dets religionskrige og enevældige monarker og fæstebønder. En anden amerikansk tradition har derimod forsøgt at stille sig spørgsmålet, hvordan Nordamerika er anderledes end Europa, og hvorfor. Hvordan det ser ud i Mellem- og Sydamerika, ved jeg meget mindre om, men det er min fornemmelse,

at man ikke har ledt så meget efter en særudvikling, som man har i nord siden slutningen af 1800-tallet.

I 1893 foreslog den amerikanske historiker Frederick Jackson Turner, at amerikansk historie skulle forstås som et resultat af grænsen, den grænse mellem det civiliserede øst og det vilde vest, som gennem 1800-tallet blev skubbet længere og længere vestpå ved nybyggeres og ensomme pelsjægeres og det amerikanske kavaleris samlede anstrengelser. Turner beskæftigede sig med områderne øst for Mississippi, efterfølgere overførte hurtigt tankegangen til den amerikanske ekspansion ud på prærien. Turner spurgte, hvad der skete, når den civiliserede europæer pludselig skulle klare sig selv ude i den vilde natur, omgivet af vilde naturmennesker med en helt anden form for samfundsopbygning end den århundredgamle europæiske. Tilpasning til naturen var en simpel forudsætning - hvis man ikke gjorde det, gik man under. Solidaritet og gruppefællesskaber og i sidste ende demokrati, når man nu ikke havde en gammel stat med gamle institutioner til at tage sig af sagerne. Frihed, frem for alt frihed, individets ukrænkelige ret til selv at skabe sin fremtid, frihed til at eje sin egen pistol eller blot muligheden for bare at rejse lidt længere vestpå, hvis der kom for mange naboer eller offentlige institutioner, der hvor man boede. Og med friheden kom effektiviteten, fordi ingen snærende laugsbånd eller gamle sociale forskelle forhindrede de dygtige i at komme til udfoldelse.

Turners tese blev meget populær, fordi den gav en simpel forklaring på opkomsten af en særlig amerikansk kultur, fordi den tilsyneladende kunne anvendes på vidt forskellige områder, og fordi den passede fint med nogle af de traditionelle billeder af den stærke eners kamp mod natur og de vilde, som havde været udbredt gennem hele 1800-tallet fra drengeromaner som Coopers Den sidste Mohikaner (1826) og westernkaldromaner af den myreflittige tyske forfatter Karl May (død 1913), der stod først til behandling, da tyske immigranter slog sig ned i Hollywood og begyndte at lave film.

Samtidig var der gamle europæiske forløbere for Turners tese, en solid 1700-tals tradition for at skrive om den ædle vilde, som kan lære den gamle civilisation nogle værdier, som kirke og stat har sat over styr. At Turners tese slog så godt an netop omkring år 1900 skyldtes måske, at det vilde vest var ved at være væk. Turner selv havde formuleret sit spørgsmål i et berømt foredrag i 1893 til det Amerikanske Historiske Selskab på denne måde: Hvad skulle man gøre i Amerika nu, da grænsen var væk? Hvad skulle så definere amerikansk kultur? Denne nostalgiske skuen tilbage, denne længsel efter det tabte, sikrede Turners tese sin store udbredelse i Amerika.

Turners grænsetese blev efterhånden meget kritiseret i USA, men slog an blandt historikere overalt i verden og blev udbredt til andre områder og perioder end 1800-tallets Amerika. Tesen blev diskuteret og modificeret på utallige måder, hvoraf især to var vigtige. Den ene var, at flere historikere flyttede fokus fra grænseområdet selv til det gamle bagland - hvad betød den vilde vestgrænse for de gamle amerikanske stater i øst, for England, for Europa som sådan. En vigtig følge, som var endnu mere åbenbar for Mellem- og Sydamerikas vedkommende, var en massiv import af værdier fra de nye til de gamle lande i form af ædelmetaller, fødevarer, markeder. Den anden vigtige ændring af grænsetesen var udvidelsen til at handle om sammenstød mellem storkulturer. Udgangspunktet for Turner havde været sammenstødet mellem det civiliserede og det vilde, men med Owen Lattimores studier fra 1940'erne og frem handlede grænsestudier også om sammenstødet mellem forskellige, men lige stærke kulturer. Lattimores egen interesse var det Centralasiatiske, hvor en gammel og fleksibel nomadekultur stødte sammen - og levede sammen - med verdens ældste og mest stabile imperium, kejserriget Kina. Men Centralasien var også mødestedet for den kinesiske konfuzianisme, den indiske buddhisme, den mellemøstlige islam og den nordvestlige kristendom. Hvordan gebærdede man sig i disse omgivelser, hvor ikke alene enkeltpersoner, men hele kulturer skal tilpasse sig hinanden for at

overleve eller udslette hinanden? Lattimores udvidelse af begrebet har haft en enorm betydning for grænsestudier og er stadig inspiration for en række debatskabende værker; alle forskelligheder til trods er der en direkte inspiration fra Lattimore til Huntingtons meget omtalte Clash of Civilisations.

Inden for middelalderstudier begyndte denne form for grænsehistorie så småt at dukke op i nogle af 1920-ernes værker om den tyske trang til udvidelse mod øst - Drang nach Osten. Her kunne man altså udmærket forbinde en tanke om en særlig tysk ekspansiv nationalkarakter med en påstand om, at det at leve i grænseområdet mellem slaviske og ortodokse folkeslag gav en særskilt grænsekultur. Selve ordet grænse er i øvrigt slavisk - graniza - og kommet ind i de germanske sprog netop gennem den Tyske Ordens ekspansion mod øst blandt slavisktalende hedninge langs Østersøen i 1200-tallet. Senere i 1900-tallet er grænsestudier blevet brugt for en lang række forskellige lande i Østeuropa, for korsfarerstaterne i det Hellige Land og landene på den Iberiske Halvø og for at undersøge forholdet mellem centrum og periferi i sammensatte stater i middelalderen, for eksempel Skotland eller Wales som grænseregion i det middelalderlige fransk-engelske imperium. Grænsetilgangen er også bærende for en enkelt generel Europahistorie, Robert Bartletts *The Making of Europe* fra 1993, der har fået enorm indflydelse på senere middelalderhistorie trods de indvendinger, man kan rejse mod den. Bartletts Europa er næsten udelukkende Vesteuropa og ville givetvis have set anderledes ud, hvis den havde været skrevet ti år senere under forhandlingerne om at få en række østeuropæiske lande med i EU. Bartlett opererer desuden med en meget simpel diffusionsmodel, hvor nyskabelser sker i (det franske) centrum og derfra langsomt spredes til områderne i periferien. Grænselandet - mellem det kristne Europa og den hedenske verden - er et eventyrland, hvor unge adelige og driftige bønder kan skabe sig en karriere i større frihed end hjemme i centrum. Periferien tager imod, centrum leverer. Dermed mangler der et væsentligt aspekt, som nogle af de tidligere

grænsehistorier havde med, nemlig dynamikken mellem centrum og periferi.

Selve definitionen på en grænse er blevet diskuteret og forfinet af ikke mindst middelalderhistorikere. Kort sagt kan man skelne mellem grænse som en linje og grænse som en zone, som noget fast defineret, der skiller to områder eller kulturer eller politiske enheder, eller som noget undefineret og uafgrænset, hvor elementer fra to kulturer blander sig med hinanden. Den samme skelnen ligger bag forskellen på 'adskillelsesgrænser' og 'sammenvoksningsgrænser' - i det ene tilfælde udelukker de to kulturer hinanden, i det andet vokser de sammen og danner måske på længere sigt en tredje, distinkt kultur. På samme måde kan man så skelne mellem reelle grænser og mentale grænser. I middelalderen kunne der udmærket være god kontakt over grænserne i praksis mellem to kulturer, for eksempel mellem kristne og muslimer i det Hellige Land, samtidig med, at man opretholdt en ideologi om en skarp modsætning. Det samme er formodentlig tilfældet med vores egen Saxo, der fremstiller forholdet mellem danskere og vendere som altid præget af voldelige sammenstød, mens arkæologien peger på en høj grad af fredelig sameksistens i middelalderen.

Al denne snak om grænser har den særlige pointe, at et grænsesamfund er anderledes end et, der ligger i centrum. Det mest åbenbare er, at det er "organiseret for krig," som var titlen på en berømt artikel af Lourie fra 1966, som senere blev genbrugt af Powers i en bog om det middelalderlige Spanien. Militariseringen af grænsesamfund er høj, en større del af befolkningen end andre steder er bevæbnet og organiseret i beskyttelsesgilder eller -selskaber, der både forsvarede og raidede ind i fjendeland for at stjæle kvæg og fjendehoveder, som triumferende og afskrækkende blev sat på stager derhjemme til almindelig opbyggelse. Friheden er høj, der er færre enerådige herremænd og færre undertvungne bønder. Flere bønder har den frie mands tegn, et blafrende fuldskæg. Der er flere borge og befæstninger, store og små. Grænsesamfund har en mere uforsonlig

litteratur om de andre, dem på den anden side af grænsen, hvad enten det så er spanske inkvisitorers skrifter om muslimer eller danske middelalderlige historikers skrifter om **svenskere**. Og endelig har grænsesamfund været nødt til at udvikle institutioner, der gør kommunikation mulig på tværs af grænsen.

I historieskrivningen har grænsesamfund været brugt til to ting i det 20. århundrede. Nogle historikere har kunnet bruge det nationalt og understreget deres lands rolle som ledende i kampen mod de andre, på den anden side af grænsen. Det gælder blandt andet ungarske og polske historikere, der har set deres land i middelalderen som Europas bolværk mod de ødelæggende kræfter fra øst - mongoler, tyrker, islam, russere. Det gælder mange spanske og portugisiske historikere, der har opfattet deres land som ledende i den europæiske ekspansion, i reconquistaen. Andre historikere har brugt grænsetesen til at understrege deres lands tolerance og evne og tradition for at lade forskellige religioner og folkeslag leve side om side. Det gælder andre historiske traditioner både på den Iberiske Halvø og nogle lande i Østeuropa.

Grænsehistorie kan altså bruges til mange ting og ofte skabe et mere dynamisk billede af middelalderhistorien end andre traditioner. Det er så tankevækkende, at der ikke er nogen dansk tradition for at betragte Danmark som et grænseområde i middelalderen. Det var ellers ganske oplagt, men det ville støde sammen med vores opfattelse af Danmark som centrum for alting og som en enhed, hvis grænser har ligget fast og været indiskutable siden Arilds tid.

Helt moderne middelalder - 1900-tallets tab af fremskridtstroen

Hvad der skete de sidste årtier af 1900-tallet, er svært at forstå og svært at forklare, men jeg tror, det hænger snævert sammen med en voldsom styrkelse af troen på fremskridt. Ganske vist fortsatte alt det gamle. Der blev stadig skrevet bøger om middelalderen og romaner og så videre, men samtidig kom der en meget afvisende holdning til middelalderen. I efterkrigstiden oplevede hele den vestlige verden en anden industrialisering og en voldsom økonomisk vækst, som man var overbevist om ville fortsætte i det uendelige. Fremskrivninger af vækst blev troet indtil det absurde. Undervisningsministeriet regnede sig i årene op mod 1970 frem til, at faget Tyrkisk på Københavns Universitet i midten af 1980'erne ville have omkring 200 studerende. I 1970 havde faget fem studerende, og det blev senere endda nedlagt i en periode.

Troen på vækst betød noget for opfattelsen af middelalderen. Jeg kender det fra Københavns Universitet, hvor middelalderinteresserede studerende var håbløst uinteressante og sad på ganske små hold og beskæftigede sig med sære ting, mens rigtige historikere læste økonomi og samfundskundskab og bragte verden endnu videre; de mest fremsynede kastede sig over edb og blev fornærmeligt rige på ekstremt kort tid. Det historiske miljø kunne kun finde én begrundelse for at beskæftige sig med middelalder, nemlig at undersøge, hvorfor kapitalismen opstod netop i Vesteuropa og ikke i Mellemosten eller i Kina. Middelalderen i sig selv var uinteressant, statisk, overtroisk og undertrykkende. Billedet af den mørke middelalder var særligt mørkt i årene fra ca. 1945 til omkring 1980. Og det gælder ikke alene det danske universitære miljø. Hvis man ser tilbage på de bøger, der blev publiceret internationalt om middelalderen, er påfaldende mange af dem fyldt med undskyldninger for overhovedet at beskæftige sig med emnet; og flere af dem er direkte og åbenlyst negative i deres bedømmelse af middelalderen. Et eksempel er den engelske historiker Steven Runcimanns enormt udbredte og velskrevne og detaljerede trebindsværk om korstogene fra

1953, hvori han fordømmer korstogene som irrationel fanatisme, ja direkte som en synd mod Helligånden. Middelalderen var noget snavs, og det skule man helst holde sig fra. Men i dag ser det fuldstændig anderledes ud. Studerende strømmer til middelalderundervisning, Roskildebispen skriver om den lyse middelalder, og middelalderåret 99 havde op mod et par tusinde arrangementer. Noget tilsvarende gør sig gældende i Tyskland og England og USA, hvor der er middelalderturneringer, middelaldermarkeder og udstillinger og foredrag. Hvorfor? Og hvad er det for en middelalder, vi præsenteres for nu?

For det første var den ubegrænsede, optimistiske fremskridtstro væk. Den blev i 1970'erne afløst af en tvivl, der til tider gav sig udtryk i en angst for fremtiden, en angst for undergang på grund af atombombe eller forurening. Det gav en fornyet interesse for middelalderen og dens apokalyptiske forestillinger og visioner. Forskellen var så, at man i 1970'erne mente, at man kunne gøre noget for at afvende undergangen, organisere sig politisk, udråbe sin lejlighed til atomvåbenfri zone, mens man i middelalderen regnede verdens endelig undergang for en given og uafvendelig ting, som man så frem til og endda forsøgte at fremskynde. Det mente franciskanerne de gjorde i 1200-tallet ved at missionere til alle folkeslag, for når alle har hørt Guds ord, vil Helligånden komme og Dommedag. Mission blandt vantro var altså for så vidt at give Helligånden en hjælpende hånd.

Den vestlige kulturs apokalyptiske undergangsstemning har siden 1970'erne mestendels været angstfyldt, og målet har været at afvende katastrofen og undgå den. Der har dog også eksisteret den frydefulde undergangsstemning, de bevidste forsøg på at omstyrte den bestående orden og fremprovokere et ragnarok i overbevisningen om, at en ny og bedre verden skal rejse sig på ruinerne. Det har formodentlig været drivkraften bag en række af de store terroraktioner i 1990'erne, hvis ofre har været tilfældige - fra den

Irske Befrielseshærs bombesprængninger over kristne højreradikale i USA til palæstinensiske selvmordsbombere i Jerusalem og ikke mindst til det terroristiske al-Qaida netværks ødelæggelse af World Trade Center i New York den 11. september 2001 ved at dirigere to kaprede fly direkte ind i bygningerne. Hvad alle disse terrorister end har haft af politiske mål, har de også været besjælet af en ide om undergang som noget godt - deres personlige selvmord og verdens undergang i al almindelighed. Og ikke mindst er de blevet opfattet af modparten som noget apokalyptisk. Terroristers tankegang er simpelthen ikke rationel målt med vanlig alen, den er uforståelig, og det i sig selv kan være en anspore til at beskæftige sig med middelalderen, som også havde en anden måde at raissonere på end vores almindelige moderne. Terroraktionen den 11. september blev stemplet som middelalderlig i medier overalt i verden. Betegnelsen kan undre, men den betød vist bare noget, som vi ikke forstår. Og det var typisk, at såkaldte eksperter i middelalder og i korstog blev interessante og interviewet på fjernsyn for at give en baggrund for den muslimske terror.

Breivik

En ny kirkehistorie

En anden tydelig følge af tabet af den uproblematiserede fremskridtstro er en ny venden sig mod det religiøse, altså på en måde en tilbagevenden til det normale fra før 2. Verdenskrig. Tiden hvor Gud har været rigtig død er altså tilsyneladende overstået og har kun strakt sig over godt tredive år; verdenshistorisk betragtet har det været parentes, i det små en form for middelalder, som nu heldigvis er ved at være overstået.

Der er imidlertid den forskel til tidligere, at den religiøse optagethed i dag tydeligvis er individualistisk, udogmatisk, eklektisk modsat tiden før 2. Verdenskrig. Dengang var der klart definerede dogmatiske retninger inden for den danske

lutherdom, Indre Mission, Grundtvigianisme, Tidehverv. De kunne skændes, så det splintredes. Det skete i Ryslinge i 1930'erne, da hele byens ikke særlig store befolkning blev uenige om, hvordan man skulle forstå kødets opstandelse - bogstaveligt eller overført. Ryslinge blev splittet i to grupper med hver sin kirke, som indtil helt op mod årtusindskiftet ikke talte sammen, ikke giftede sig indbyrdes, ikke besøgte hinanden. Man kunne altså blive dødelige uvenner over, hvordan man helt rigtigt skal forstå spørgsmål som kødets opstandelse. Samtidig var alle enige om, at noget andet var helt forkert. Det gjaldt selvfølgelig islam, det gjaldt buddhisme, der kun var en grille hos en ekstrem lille gruppe intellektuelle, og så gjaldt det først og fremmest og især katolicismen. Argumenterne mod papismen og al dens væsen var stærke og i øvrigt nærmest uændret overtaget fra det tidlige 1500-tals reformatorer.

Derpå kom der i 1950-erne og frem en generation uden religiøs praksis og opdragelse, med hvad det har givet af traditionstab og problemer med at forstå sin egen historie. Troen på samfund og materielt fremskridt kom i stedet, og den gode lutherske børnelærdom gik simpelthen i glemmebogen. Den teologiske og kirkelige uvidenhed har nået et ganske forbløffende omfang.

Reaktionen kom fra 1970'ernes begyndelse, i Danmark måske nogle år senere, nemlig en ny religiøs søgen. Men nu var den udogmatisk og uden en på forhånd given ramme. Et eksempel på det er troen på reinkarnation, som deles af over halvdelen af danske folkekirkekristne, hvad der havde været fuldstændig utænkeligt for halvtreds år siden. Og det ville have været endnu mere utænkeligt, at præster ikke i samlet flok havde tordnet imod en sådan vranglære.

En anden følge af tabet af det umiddelbart lutherske er, at katolsk middelalderteologi ikke længere er suspækt, som det var før. Men det er så typisk, at den teologi, der er størst interesse for, ikke er den kollektive, kultiske med processionerne eller de intensive bibelstudier med et moralsk opdragende sigte, som ellers

var langt det mest almindelige i middelalderen. Der er langt større interesse for den individuelle teologi, for mystikerne som Frans og Hildegart af Bingen. Det vi så glemmer er, at mystikerne var ekstremt få i middelalderen, at de i deres egen forståelse arbejdede for hele det kristne fællesskab med bøn - og i øvrigt også praktisk med politisk rådgivning - og ikke for deres egen individuelle frelses skyld.

Interessen for den mere mystiske del af middelalderteologien har også givet sig udslag i en beskæftigen sig med det hemmelige, det okkulte eller det alternative i middelalderen. Der har været og er en meget stor interesse for kættere, fx for katharerne i Sydfrankrig i middelalderen: De var så gode og kunne lide kvinder og dyr og blev grusomt forfulgt af den etablerede katolske kirke. I øvrigt troede de også på reinkarnation, hvad der jo passer meget godt med interessen for dem i dag. Den kathariske kirke i USA mener, at den har eksisteret uafbrudt siden middelalderen og bevaret den gode lære på trods af inkvisitorernes forfølgelser. Det er der ingen som helst grund til at fæstne lid til.

Et andet eksempel er tanken om et folkeligt hedenskab, der skulle have levet videre under den officielle kirkelige overflade og i opposition til den organiserede kirke, og som man kun kan spore i sære tegn og symboler i hjørnerne af kalkmalerier eller i folkeeventyr eller i hekseprocesserne. Eksistensen af et sådan hedenskab er givetvis helt forkert, og i alle tilfælde er optagetheden af den fuldstændig ude af proportioner i forhold til middelalderens trosverden i almindelighed.

Midt imellem kættere og hedninge ligger måske de meget rabiate teologer fra middelalderen, som nogle historikere har gjort det til en yndet beskæftigelse at skrive om og citere fra i lange baner, hvad enten det nu drejer sig om at slå alle ikke-kristne ihjel af kærlighed til dem eller søge det blodige martyrium i Kina, eller om de der skrev med frydefuld gysen om kvinder som salamandre,

som man brænder sig på, så snart man rører ved dem. Igen, holdningen fandtes i middelalderen, men udbredt og karakteristisk var den næppe.

At beskæftige sig med kættere og den slags er spændende nok, men det har måske ikke så meget at gøre med det middelalderlige trosliv og middelalderens religiøse forestillinger, som man har været tilbøjelig til at tro blandt middelalderhistorikere i et par generationer. Det er i hvert fald kun en lille del af den middelalderlige religiøsitet, man indfanger på den måde.

Nærmere den fortidige kirkelige virkelighed, om man så må sige, kommer de historikere nok, som beskæftiger sig med kirken som administrativ størrelse og som juridisk system. Det drejer sig blandt andet om den kirkelige ægteskabslovgivning og dens udbredelse på lokalt plan helt ud i de allerfjerneste og mindste bispedømmer. En af de pikante detaljer ved den kirkelige ægteskabslovgivning var, at ægteskabets gyldighed afhang af, om de to involverede personer faktisk var interesserede i at blive gift med hinanden og sagde ja til det. Ægteskab var altså set fra kirkens side ikke en praktisk ordning mellem to slægter, men et dybt personligt forhold mellem to enkeltindivider og så Gud, og i den sammenhæng blev det helt afgørende, om de to faktisk sagde "jeg vil have dig som ægtefælle." Med vanlig sans for juraens spændvidde diskuterede man i middelalderen helt ud i alle detaljer, hvordan to ægtefolk kunne sige ja - om døvstumme kunne sige ja eller ej og om de dermed overhovedet kunne gifte sig. Den pavelige afgørelse var meget karakteristisk, at det kunne de godt, for de kunne kommunikere indbyrdes på tegnsprog og forstå hinanden, og det var det eneste væsentlige.

Interessen for det kirkelige ægteskab har også noget at gøre med interessen for kvindehistorie generelt og med spørgsmålet om kvindens stilling i middelalderens samfund. Det er en gammel tanke i Danmark, at kvinden var friere i den hedenske vikingetid end i den efterfølgende kristne tid. Det passer jo fint ind i billedet

af, at vikingerne alle skulle have været frie og mødtes på tinge. På et eller andet tidspunkt efter 1950 begyndte man også i Skandinavien at kunne forestille sig, at kvinder kunne have haft det godt i den middelalderlige katolske kirke og måske endda somme tider bedre end i det hedenske samfund. Det har nok også noget at gøre med, at angsten for det katolske langsomt forsvandt efter 1950-erne. Et af de positive punkter i det nye syn på middelalderen var netop, at kvinden nu faktisk blev spurgt, om hun ville giftes. Det har ingen dog vist forestillet sig, at hun blev i vikingetiden. Den kirkelige ægteskabslovgivning var på mange måder et opgør med slægternes indflydelse, uden at man behøver se en form for kirkeligt komplot vendt mod det gamle slægtssamfund. For samtidig arbejdede de kirkelige teologer og jurister helt på samfundets præmisser og søgte selv at bruge systemet ved at forbyde ægteskab mellem for nære slægtninge. En af grundene var nok, at man på den måde kunne få folk til at gifte sig længere og længere ud og på den måde ende med, at alle mennesker var i familie med hinanden. Og så havde man afskaffet krig, for familien måtte ikke slås mod hinanden. Mange af de verdslige stormænd greb ideen med begejstring og vendte den på hovedet: Jo flere, man var i familie med, desto flere kunne man indrullere til at slås, når der var fejder med andre stormænd.

Den kirkelige ægteskabslovgivning fylder forbløffende meget, når man ser på, hvor meget kirken egentlig forsøgte at lovgive om. En grund er, at der er gode kilder til det, fordi ægteskabssager hørte under biskopperne, og hvert eneste bispesæde har haft et stort arkiv med lange redegørelser for ægteskaber, det var gået galt for. I princippet var ægteskabet som sakramente uopløseligt, men i visse tilfælde kunne det blive bedømt som ikke eksisterende og dermed ophæves i praksis, for eksempel hvis ægteparret fandt ud af, at de var for nært beslægtede. Det skete somme tider efter årelangt samliv og mange børn, vist mest i de højere sociale lag, hvor der somme tider kunne være gode politiske grunde til at finde en ny kone. Andre opdagede, at de var kommet til

at gifte sig med to forskellige, og så var det seneste ægteskab ugyldigt. Andre igen henvendte sig til biskoppen for at få opløst ægteskabet med henvisning til, at det aldrig var blevet fuldbyrdet, fordi manden var impotent. Det skulle de så argumentere for med vidner, ofte lange og pikante historier, som er sikre succeser at citere, når historikere skal holde foredrag på internationale konferencer.

En anden form for ny kirkehistorie er den, der undersøger og beskriver hele det kirkelige administrationsapparat eller udvalgte dele af det. På nogle måder er det en gammel forskningsdisciplin, men i Nordeuropa var den meget nationalt afgrænset til omkring 1970. Det enkelte lands kirke, hvad enten man nu fokuserede på bispesæder eller klostre eller andet, blev undersøgt som jordejere og jordadministratorer, og man forsøgte at rekonstruere i detaljer, hvorledes kirken administrerede sine ejendomme. Efter omkring 1970 blev der pludselig en meget større interesse for kirken på fælles europæisk plan og dens administration, ikke alene af økonomiske midler og indtægter, men også af et vidtstrakt juridisk system med domstole på flere niveauer og med udsendte repræsentanter til de enkelte lande. Det er svært at finde en god narrativ strategi over for kirkeadministration, det virker ganske ofte kedeligt i sig selv uden for en snæver kreds af fagfolk, men uden at blive kioskbaskere er det alligevel lykkedes nogle historikere at gøre deres arbejde lidt bredere kendt ved at gå helt ned på mikroplan og fortælle om de enkelte administrative akter og forløbet i de ofte meget lange retssager, som hele dette system skabte.

Krigens genkomst

Endnu en følge af tabet af fremskridtstro er, at krig er blevet salonfæhigt igen. Indtil 1970'erne, og særligt i årene umiddelbart efter 1. og 2. Verdenskrig blev krig anset for noget barbarisk, der burde og nok også kunne afskaffes gennem internationalt samarbejde og af pacifistiske bevægelser. Og desuden var krig alt for farligt under atomparaplyens skygge, fordi den ville blive total og dommedagsagtig. Denne antimilitaristiske holdning har præget dansk middelalderhistorie i særlig grad af den tilfældige grund, at Arup var et overbevist medlem af det Radikale Venstre og ikke havde noget imod at lade sin afsky for krig skinne igennem i sine historiske arbejder.

Fra ca. 1970 og frem er der så blevet publiceret en række vigtige afhandlinger om middelalderens tanker om retfærdig krig. Middelalderens holdning til krig var nemlig en helt anden end det meste af det tyvende århundredes. Samfund uden krig kunne man ikke forestille sig, og krigen havde en vigtig rolle, nemlig at tvinge de onde til at gøre det gode. Projektet i middelalderen gik derfor ud på at skelne mellem de retfærdige og de uretfærdige krige. Til det formål opstillede man en række kriterier, normalt fem. For at afgøre, om en krig er retfærdig, skal man overveje personerne - kun soldater må kæmpe, ikke kvinder, børn eller gejstlige - genstanden - man må kun kæmpe for at vinde noget tilbage, som retmæssigt tilhører en - årsagen - det skulle altid være modstanderen, der havde leveret krigsårsag, hvad der så får den interessante følge, at alle krige i middelalderen var forsvarskrige, ellers var de slet ikke krige. Desuden skulle man overveje autoriteten - krig er ingen privatsag, men skal ledes af en ret fyrste eller af paven. Og endelig skulle man overveje intentionen - den enkelte kriger skal slås netop for at tvinge de onde til at gøre det gode, ikke fordi han tjener penge ved det eller fordi han synes, det er sjovt at slå ihjel. Disse teorier om krig byggede på både en jødisk, gammeltestamentlig og en antik, græsk baggrund, de lå færdigformuleret i slutningen af 1100-tallet, de gik i store træk i glemmebogen efter 1. verdenskrig, men de

dukkede op igen med fuld styrke for knap 10 år siden, da atombalancen mellem Øst og Vest blev afløst af tanken om den strategiske, begrænsede krig. Under golfkrigen 1991-92 sad amerikanske militæranalytikere i Pentagon og studerede Thomas Aquin og hans definitioner på krig fra 1260'erne og skrev artikler om det, og Thøger Seidenfaden kunne på lederplads i Weekendavisen udråbe Golfkrigen til "en nødvendig og retfærdig krig", med en sprogbrug, der var taget direkte fra middelalderens skolastikere. På DUPI, Dansk udenrigspolitisk institut, sad man en overgang og læste middelalderteologer for at forstå krigene på Balkan. Det er der sådan set ikke noget underligt i. Også moderne krige handler om at genoprette det gode, og et spørgsmål som fx autoritet er afgørende: Kan USA gå ind militært på Balkan. I Irak? Kan FN? Hvem har autoriteten. Hvornår har modstanderen leveret en første årsag, så krig er et nødvendigt forsvar. og i sidste ende står det vigtigste tilbage, at intentionen skal være at tvinge de onde til at gøre det gode. At tvinge dem til at overholde basale menneskerettigheder, at tvinge dem til at afskaffe diktatur og indføre demokrati. Krig er, stadigvæk, basalt set først og fremmest et teologisk og juridisk problem.

Siden golfkrigen er det gået stærkt med interessen for krig, også på universiteterne. Tidligere var det lidt suspekt at undervise i, i dag kan det fylde et auditorium, og forrest sidder alle drengene og kan øksetyper og sværdlængder på fingrene, nogle er med i rollespil, andre deltager i turneringer. Der er simpelthen ikke den angst for krig, som fandtes før, og der er heller ikke den samme afsky for krigens fysiske side som før. Måske er 2. Verdenskrig kommet på passende afstand? Deltagerne og deres børn er døde, ingen har den personlige erfaring eller den personlige beretning om den længere. Sådan var situationen vel i 1990-erne for danskere generelt. Krig var nu noget teoretisk, noget der kun kendtes fra billeder på fjernsyn? Samtidig er krig ikke atomudslettelsens alt eller intet projekt, men mange mener, at det

faktisk gør en forskel at deltage som enkeltperson i begrænsede aktioner, for eksempel som dansk soldat i Irak for at skabe mere orden i et krigshærgede kaos.

Derfor kan krig nu også fremstilles som noget pænt. Mest karakteristisk sker det i disse år ved de mange turneringer: flot, nydeligt. Alt skinner og der er ikke en rustplet, ikke engang en blodsdråbe. Det er ikke bare den mindste smule uhyggeligt, mens man i middelalderen brækkede arme og ben i turneringer og døde af det. Det glemmer man fuldstændigt, når man ser moderne turneringer. Turneringer og sværdkampe og drabelige dueller er sikkert sundt, og man kan ikke andet end imponeres af, hvor smidige veltrænede unge mænd kan være på trods af den tunge rustning. Kampene er populære indslag på museer og historiske forsøgscentre og til byfester af snart sagt enhver slags, og de trækker tydeligvis også en masse unge kvinder til, der ser rigtige mænd svinge sværd. Nu skulle de jo nødvendigvis komme noget til, og derfor er den form for kampe nøje indstuderede og foregår efter meget omhyggelige regler, som sikrer, at det ikke går rigtig galt. Selv om det kræver våbentilladelse fra politiet at slås med kopier af middelaldervåben, er kampene i virkeligheden måske snarere en form for ballet. En æstetisering af drøm om døden, hvor man alligevel ikke rigtig vover noget, hvor det ikke rigtigt kan blive eksistentielt og slet ikke et spørgsmål om liv og død. Derfor må effekterne til stadighed udvikles. I de sidste år af 1990-erne bredte skikken sig, at en god fægtekamp skulle afsluttes med, at vinderen skræver over taberen på jorden og hæver sit store sværd og jager det med i maven på taberen, der så raller og vrider sig. Coup de grace, nådestødet, dødsstødet. I de første år af 2000-tallet kom der en ekstra krølle på, for nu begyndte mange at slutte fægtekampen af med nådestød og derefter med jage sværdet ned en gang til og kastre den døde modstander. Når man er nået dertil, klapper publikum og smiler velvilligt. På en måde er det perverst eller burde i det mindste rejse nogle etiske spørgsmål. Hvis det

skal være et forsøg på at gengive en middelalderlig virkelighed, er det grusomt og forkert at klappe af drab og lemlæstelse, men hvis det kun er en ballet, går det vel an. Den middelalderlige død er blevet kunst for moderne mennesker og egentlig meget fjern fra den gru og fornedrelse, der lå lige under middelalderens heroiske overflade.

Middelalderen var i forhold til i dag et ekstremt voldeligt samfund, hvad man kan se blot ud fra det opgravede skeletmateriale. Masser af hug og brækkede lemmer. Middelalderen var også et samfund, som levede på sultegrænsen - hvad man i øvrigt har gjort de fleste steder til op imod 1900-tallet. Disse to aspekter, vold og sult, fylder meget meget lidt i de moderne fremstillinger af middelalderen. Den sociale indignation, som drev Arup og mange historikere i de efterfølgende generationer til Niels Skyum-Nielsen i 1970'erne, er væk. Måske skyldes det, at velfærdsstaten har sejret. Få kan længere huske familiemedlemmer, der sultede eller led nød. De fleste har vel også glemt, at tænder kan være skæve eller mangle.

Narcissisme og middelalder

Flere af de nævnte tendenser - tabet af tro på fremskridt, et anderledes politisk engagement end før, krigens nødvendighed - har givetvis også noget at gøre med en voldsom opvurdering af individet, af den enkelte person som omdrejningspunkt og målestok for hele verden - modsat kollektivet. At nå dertil har været en lang og sej vandring med op- og nedture. Individet som nødvendigt begreb ligger dybt i kristendommen og jødedommens tro på en personlig Gud og en personlig frelse, som også var fundamental for mennesker i middelalderen, selv om den hele tiden skulle tænkes og forstås inden for de troendes fællesskab i kirken. Individets primat løsrevet fra samfundet er et renaissancefænomen med antikke rødder og et voldsomt

spring i 1700-tallets oplysningstid, men det er først og fremmest et af det 20. århundredes mest karakteristiske fænomener. Det er der mange grunde til. En af dem, der oftest bliver henvist til, er 1. Verdenskrig, der blev en katastrofe for det traditionelle verdensbillede. Den gamle verden brød endegyldigt sammen. Igen er der nok tale om langsomme udviklinger i ujævn rytme, hvor verdenskrigen var en af de vigtigste, men kun en af dem. En anden faktor er den voldsomme amerikanisering af Europa, der fulgte på USA's økonomiske vækst fra slutningen af 1800-tallet og de to første årtier af 1900-tallet. Amerikaniseringen - beundringen for amerikansk kultur i videste forstand - er fortsat gennem hele århundredet og blevet mere og mere global. Men samtidig med samlebåndsarbejde og Coca Cola har europæerne også overtaget dele af amerikansk tankegang, den ekstreme individualisme. Det er tankegangen fra et folk uden stat, fordi de var nybyggere ude på prærien, og hver mand måtte klare sig selv. Og hvis det ikke er ethundrede procent sandt i alle tilfælde, er det lige meget, for det er den selvopfattelse, amerikanere har haft af sig selv, og som er blevet optaget og efterlignet af europæerne. I Europa har lige denne amerikanske tanke utvunget kunne passe ind i den britiske kultur, i det mindste den aristokratiske og akademiske, for også englænderne gør en dyd ud af ikke at have nogen stat eller at begrænse dens virkeområde så meget som muligt. Disse tendenser er selvfølgelig ikke enerådende, men eksisterer samtidig med nogle stik modsatte, en engelsk og amerikansk tradition for solidaritet og hjælp indbyrdes i grupper, men den har ikke været knyttet til staten nær så meget som i de øvrige europæiske lande.

Individualismen kan være et resultat af for lidt stat, men også af for meget stat. Den franske og nordeuropæiske model har været at opbygge en regulerende velfærdsstat, der kunne overtage flere og flere af de opgaver, som den angelsaksiske tradition har betragtet som private eller tilhørende familien. Jo mere staten klarer for alle de enkelte borgere, desto mindre er der grund til at

den enkelte borger skal gøre noget for staten eller for andre borgere. Egentlig er der kun tilbage at gøre noget for sig selv, at sikre sig selv så stor en bid af kagen som muligt. Og hvis noget går galt, er det samfundets skyld. Opbyggelsen af en velfærdsstat har krævet enorme ressourcer og fællesskab og solidaritet, men når først det er lykkedes, er der sådan set ikke brug for solidaritet mere. Skiftet fra opbygning til overflødighed kan ske på ganske få år, som det har været ganske tydeligt i Danmark, hvor fagforeninger stadig i 1970-erne og 1980-erne var vigtige institutioner, som størsteparten af befolkningen støttede op om, og som man ikke kunne forestille sig et Danmark uden. I 1990-erne blev fagforeninger pludselig opfattet som overflødige betonklodser uden evne eller vilje til at forny sig og inderligt anakronistiske. Dette skift skete vel at bemærke blandt den veluddannede del af befolkningen, som tidligere havde været umådelig solidarisk med fagforeninger og den arbejdende befolkning, men som nu kunne klare sig strålende uden fagforeningerne som ideologisk kæledægge. De mange lavtbetalte med hårde arbejdsvilkår værner stadig og med god grund om fagforeningerne, men alligevel stadig mindre end for tyve år siden.

Denne ekstreme individualisme kan give sig de forunderligste udslag, ikke mindst i et gennemreguleret samfund. Ofrets århundrede har nogle historikere kaldt det 20. århundrede, den tid da enkelte personer mere og mere påtog sig rollen som offer - uskyldigt ødelagt af uforstående forældres misforståede opdragelse, af staten, af onde firmaers ødelæggende produkter, af senkapitalistiske tegneserier, ofre for omsorgssvigt og forfølgelse og det tavse eller måske højtråbende flertals undertrykkelse. Der gik prestige i at være forfulgt og medlem af en minoritet, og især i Amerika var der pludselig også penge i det. Borgere på stribe lagde sag an mod hinanden og især mod staten og virksomheder, hvis noget gik galt, for det kunne ikke være deres egen skyld. Det gik der en masse historier om i slutningen af 1900-tallet, for eksempel den om den amerikanske dame, der ville tørre sin regnvåde kattekillings og

satte den ind i mikrobølgeovnen og satte fuldt drøn på i ti minutter. Resultatet var forudsigeligt og ildelugtende, men den tidligere katteejer lagde sag an mod mikrobølgeovnsfabrikanten og fik en større erstatning, fordi ovnen ikke var tydeligt mærket som "Uegnet til tørring af katte." Om historien er sand eller ej, er for så vidt lige meget. Den kunne have været. Jeg har selv siddet i et Studienævn på universitetet, som skulle behandle en sag om eksamenssnyd. En historiestuderende havde skrevet omkring en halv snes sider direkte af efter en lærebog i en eksamensopgave på i alt 12 sider, uden kildeangivelse eller noget, indleveret som sin egen besvarelse. Det dumpede han rimelig nok på, men klagede med hele vejen helt til tops i systemet, blandt andet med den begrundelse, at der intetsteds står direkte, at man ikke må skrive af til eksamen. Så det vidste han ikke. Han var altså et offer for et ondsindet studienævns misinformation.

Narcissisme og selvoptagethed og offerrolle og klynkeri fandtes i det 20. århundrede, formodentlig også mere end før. Om det har haft nogen indflydelse på måden at forstå middelalder på, er grumme svært at sige. Men det er tankevækkende, at der netop fra 1980-erne og frem blev en større og større interesse for ikke alene at vide noget om vikinger, men også at spille vikinger og sætte sig ind i deres hedenske forestillingsverden - noget jeg desværre personligt tror er næsten umuligt, fordi kilderne er sene og kristne og dårlige. Men noget de moderne hedninge - som de selv kalder sig - angiveligt har lagt meget stor vægt på, er et oprør med blødsødenhed og klynkeri. Det kan lyde brutalt, og i sin ekstreme form, som den kendes fra nogle radikale grupper i både Norge og især Tyskland, bliver det en uhyggelig tilbagevenden til en dyrkelse af det ariske, nordiske stærke, vendt imod den blødsødne, humanistiske og kristne, det bliver en dyrkelse af den stærke ener og en foragtelig forkastelse af solidariteten med næsten. Det er den ekstreme form, der nogle steder har udviklet sig til ren racisme, andre steder til satanisme og kirkeafbrænding. I en dansk sammenhæng er det heldigvis

ukendte fænomener indtil nu, fordi de danske hedninge erklæret tager afstand fra de radikale og holder øje med, at de ikke kommer med i gruppen. Indholdet i det danske hedenskab, så vidt man nu kan bedømme det udefra, drejer sig blandt andet om at leve i pagt med naturen og i solidaritet med sin slægt og familie, men i det mindste på et teoretisk plan også med accept af hævn som noget rimeligt og af eneren før end gruppen.

Ud til Europa og hjem igen

Siden EF langsomt blev til EU og gik fra at være et handelssamarbejde til mere og mere at blive et politisk, militært, måske endda kulturelt fællesskab, har middelalderhistorien på en måde haft en helt ny ramme at tænke inden for. Overgangsperioden fra national til europæisk har været lang, og i nogle lande gik det langt hurtigere op for historikerne end i andre, at noget var ved at ændre sig. I Danmark gik det ret langsomt.

Med tanken om et nyt, fælles Europa blev den gamle kulturhistories tanke om middelalderens enhedskultur igen interessant i videre historikerkredse. I nogle lande tog man skridtet hurtigt og kunne pege på en række fælleseuropæiske institutioner, som havde fungeret udmærket i middelalderen, men som var gledet ud af historieskrivningen, fordi de ikke passede ind i det nationale billede. I 1881 var store dele af Vatikanets arkiv blevet åbnet for den lærde offentlighed, og det gav et boom i kildeudgaver og i undersøgelser af den pavelige administration i middelalderen. Og så lå mange af disse forskningsområder ellers helt stille i en hundred år. Et af de markante eksempler er to danske disputatser om den pavelige beskatning af kirkelige indtægter overalt i Europa, som blev udgivet i 1896 og 1907. Siden er fænomenet ikke blevet omtalt i dansk historieskrivning førend for

ganske nyligt. Det har simpelthen ikke passet ind i vores opfattelse af dansk økonomi og administration som helt uafhængig af resten af Europa, også i middelalderen. Men nu passer de så igen ind på grund af en ny opfattelse af Europa.

Med EU var nationalstaten død eller i det mindste dømt til at dø inden for en overskuelig fremtid, mente mange. Det betød også, at der blev en ny opmærksomhed på andre organisationsformer i middelalderen end den moderne nationalstat. På et niveau førte det til interesse for regionernes Europa - dengang og nu. I Tyskland med dets sære og sene centralstat har der i lange tider været en stærk tradition for regionshistorie, for Landeskunde, men der er siden begyndelsen af 1970-erne oprettet en hel række nye tyske institutter for forskellige Länder. I de øvrige europæiske lande har historieskrivningen være national eller helt lokal - på sogneplan. Det indimellem, regionshistorie, har kun eksisteret for særligt omstridte regioner med en følelsesladet historie og en stærk politisk bevægelse, som har troet, at regionen kunne blive selvstændig eller flytte til en anden nationalstat. Skotland og Sønderjylland har haft en meget stærk tradition for regionshistorie, men det er typisk, at den trods alt har været svagere i Skånelandene, som ingen siden 1700 realistisk har regnet med kom hjem til Danmark. Derimod har ingen fundet det værd at skrive en Sjællandshistorie endsige da en Jyllands historie før end i 1998, da der var kommet gang i regionshistorie på grund af EU. Nu ser det ud til at komme, og nogle steder opdyrker man helt nye former for regioner - et hav med sin egen maritime kultur på tværs af nationalgrænser - eller man skaber helt nye regioner. Da det endelig blev vedtaget at lave en fast forbindelse over Øresund, var det nye byggekonsortiums første opgave at hyre en række historikere, der på flot glittet papir med mange farver på rekordtid skrev Øresundsregionens historie. Landene omkring Øresund havde udgjort en

særlig kultur siden stenalderen.² Det er vistnok en sandhed med modifikationer, selv om det er rigtigt, at områderne udgjorde en fælles kultur i middelalderen med et fælles sprog og med familier, der var godt giftet ind i hinanden. Det var bare efterhånden blevet glemt. Danske og svenske historikere, mest fra Skåne, fremhævede den brutale forsvenskning af Skånelandene i årene efter Freden i København i 1660 som det store problem. Det danske sprog var blevet forbudt i Skånelandene, øvrighed og bøger skiftet ud med svenske, enhver ansats til uro slået ned med dødsstraf og grusomme henrettelser, hvor skånske bønder blev gennemført af pæle og stillet op langs vejene til almindelig advarsel. Integrationen blev vellykket, og befolkningen glemte sin danske baggrund meget hurtigt. At vi havde glemt det regionale fællesskab, skulle altså skyldes den brutale svenske konge. Det er bare ikke hele historien, for hukommelsestabet har været endnu større fra dansk side, hvor Skånelandene har været udeladt af historien, fordi historien var en moderne nationalstats historie. Det gælder helt ned på det plan, at dansk udgivere af middelalderdokumenter og middelaldermonumenter stadig har en tendens til at udelade Skånelandene.

Interessen for regioner "lige som i middelalderen" blev vigtig i den offentlige debat i flere aviser og både afspejlede og påvirkede en officiel EU-politik, der gik ud på at støtte regioner og opretholde regionale særheder. Det smittede kraftigt af på middelalderhistorikerne. Regionen kom, for nogle, til at erstatte nationalstaten i middelalderen på den måde, at de nu vendte sig bevidst imod den gamle tanke om nationale forskelle. I stedet lagde de vægt på, at der var vidtgående strukturelle ligheder på langt de fleste punkter i Europa i middelalderen, men at det selvfølgelig ikke betød, at alt var ens over hele Europa. Der var stadig forskelle, men de skulle nu findes på det regionale plan, ikke på det nationale.

² skånske flag, knudsgilder

Med EU blev middelalderen igen interessant som den tid, da hele vor nuværende kultur begyndte - og det er tankevækkende, at det, der oprindeligt var et økonomisk fællesskab, har haft så stort behov for at definere sig som et historisk og kulturelt fællesskab. Økonomisk har Europa aldrig været en enhed og afgrænset i forhold til det ikke-europæiske, derfor må Europa være en kulturel størrelse og altså noget, der blev opfundet i middelalderen.

Europa er ganske vist et gammelt antikt begreb; det var hende, som den til Tyr sig forvandlede Zeus bortførte med skummende fnysen og gjorde gravid, et tema som lige siden har været særdeles yndet som illustration på umådelig mange forskellige måder. For teosofferne i Danmark går der et kraftcenter igennem Europa, en Tyrens hjertelinje, som begynder i Norges Jotunheim og har sin pandelinje i Jylland - folkevandringstidens kimbrere fra Jylland vandrede jo rundt med en tyr hele vejen til erobringen af Rom. Kraftlinjen vedrører Europas mission i verden og vores verdensdels indre identitet. Rodcentret for linjen er mellem Åbenrå og Løgumkloster, hvor forankringen og danskheden er centreret, som der står på de danske teosoffers hjemmeside. Et utraditionelt, men smukt billede på, hvordan man kan kombinere antikken og middelalderen, det europæiske og det meget danske.

Det var imidlertid blevet mere almindeligt at mene nu, at det var i middelalderen, Europa sådan rigtig begyndte. Det har middelalderhistorikere tilsyneladende været ganske enige om og har endda med overbevisning kunnet henføre til, at vi nu endelig i slutningen af 1900-tallet har fundet ud af, at antikken i virkeligheden lå os langt fjernere end hidtil troet. Derfor er antikhistorikerne nu også blevet interesseret i de gamle græske og romerske religioner og har opgivet at postulere, at der var en forbindelse videre til den kristne middelalder. Det konkluderede middelalderhistorikerne på det store nordiske historikermøde i Århus

i 2001. Det er ikke godt at vide, hvad antikhistorikerne egentlig siger til det, men de nordiske middelalderfolks forsøg på at monopolisere Europa er smukt i overensstemmelse med de franske historikere, der ideologisk står bag konstruktionen af EU. For dem er Karl den Store udgangspunktet, fordi han efter sin kejserkroning i år 800 var den første, der brugte Europa som et politisk-geografisk begreb. Og hvis det ikke begyndte med Karl den Store, begyndte det, da Klodevig i 496 gik over til den katolske kristendom. Både Karl og Klodevig er i denne form for historieskrivning selvfølgelig franskmænd, måske de første rigtige franskmænd, selv om Frankrig slet ikke eksisterede på deres tid. At lade Europa begynde med middelalderen er derimod lidt mere problematisk set ud fra middelalderens egen opfattelse, hvor man så sig som videreførere af en uafbrudt tradition fra antikken. Karl lod sig faktisk krone, ikke som den første kejser af Europa, men tværtimod som den seneste i en lang række af kejsere af Rom. Kejser Barbarossas hofideolog i 1100-tallet talte ikke om oprettelsen af et nyt tysk kejserrige, men om overflytningen af kejserriget - *translatio imperii* - fra Rom til Achen. Det var det samme kejserrige, der var kontinuitet tilbage, man levede i antikken, mente man i middelalderen, og sådan skrev historikere som sagt også verdenshistorie lige til i slutningen af 1600-tallet. Alt det betyder selvfølgelig ikke, at det er umuligt for middelalderhistorikere i dag at argumentere for, at de væsentligste træk ved den europæiske kultur først og fremmest blev skabt i middelalderen. Måske endda også det træk ved europæisk kultur, at alting skal føres tilbage til antikken. Pointen er en helt anden, nemlig at det ikke har været særlig interessant for middelalderhistorikere at beskæftige sig med Europahistorie, før end EU begyndte at blive et alternativ til nationalstaten. Bevares, igen er der markante undtagelser - men generelt har Europahistorien ikke fyldt meget blandt de professionelle middelalderfolk før omkring 1970.

Nu dukker der imidlertid flere og flere generelle Europahistorier op eller værker, som behandler Europa i middelalderen. Det rejser en masse teoretiske og praktiske spørgsmål, som kun sjældent bliver diskuteret. Det første er, hvad Europa egentlig dækkede og dækker, sådan rent geografisk. Der er det helt typisk, at Europa kun er Vesteuropa. De ortodokse områder er ikke med, hverken Byzans eller de russiske fyrstendømmer, men heller ikke vigtige og store, ærkekatolske områder i middelalderen som Polen og Ungarn og dele af Balkan fylder noget som helst i de generelle fremstillinger. Ikke alene indskrænkes Europa til Vesteuropa, men i praksis bliver Vesteuropa også i store træk ensbetydende med Frankrig og til dels det tyske Kejserrige. Norditalien nævnes kort for sin kunst, England for sit bondeoprør, Skandinavien - måske - for sine vikinger. Det kan alt sammen klares på et par sider tilsammen, og resten af bogen bruges på Frankrig. Interessant i en EU-tid.

Denne form for Europahistorie er ældre end EU, men har fået en renaissance nu igen. Den bygger på et billede af et Europa med et fast defineret centrum og en vidtstrakt periferi udenomkring. Det medfører også en ganske bestemt opfattelse af dynamikken i Europas historie. Det begyndte i centrum, og så bredte det sig langsomt udad. Først slog karolingerne mønt i 800-tallet, så kom de engelske konger i 900-tallet, og så kom de danske konger i 1000-tallet, og sådan var det hele vejen. Der er en tidsforskydning, en forsinkelse, de var lidt bagud i periferien. Til sidst bøjede de sig dog, til sidst var de modne til at overtage den mere overlegne kultur fra centrum.

Det er nok en helt forkert og i hvert fald meget ufrugtbar måde at anskue dynamikken i europæisk historie på. Til skiftende tider har skiftende steder været centrum for skiftende fænomener. Centrum for lærdom var ikke centrum for våbenfremstilling, som ikke nødvendigvis var centrum for tømmerproduktion. Og centrum kunne ikke eksistere uden periferien, på to måder. For det første var

opfindelser i centrum ganske ofte svar på krav i periferien, det nye er ikke opstået et sted, men i relationen, i forbindelsen mellem de to steder. For det andet blev en masse ting opfundet eller udtænkt i periferien, men præciseret og udviklet i periferien. Et simpelt eksempel er tanken om korstog, om den fælles kristne verdens krig mod de vantro. Mange af tankerne bag korstogene blev udviklet i Cluny i Frankrig og ved den pavelige kurie i Rom, men i praksis blev korstogene kæmpet ude ved grænsen til de andre. Det var også her, at der opstod en grænselitteratur om de andre, som skulle begrunde, hvorfor "det var godt og fortjenstfuldt at slå hedninge ihjel," som en oxfordprofessor formulerede det, lige før han døde af pest i 1349. Saxo, men også de glødende overbeviste tiggermunke under den brændende sol på Andalusens højslette, beskrev hedningene som voldelige og seksuelt perverse og dyriske, hvad enten de nu beskrev venderne på den anden side af Østersøen eller muslimerne på den anden side af grænsen på højsletten. Korstog mod de andre og billedet af de andre blev skabt i samspillet mellem centrum og periferi, ikke et af stederne.

Det må så også give et andet billede af kulturudveksling. Det traditionelle europabillede forklarede ændringer i periferien med udsivning fra centrum eller nedsivning ovenfra eller "kulturbærerteorien" - Kulturträgertheorie. Disse forklaringer lever for så vidt i bedste velgående. Så sent som i 1988 kunne en kendt dansk arkæolog skrive om kong Svend Estridsens datterbarn Henrik, der havde en slavisk far og voksede op ved det danske hof, at Henrik havde lært sig statsmandskundskab af sin danske bedstefar og derfor kunne undertvinge de slaviske folkeslag, da han vendte tilbage for at generobre sin fars land. At slaviske herskere af sig selv skulle kunne kende noget til statsmandskundskab, faldt tilsyneladende ikke arkæologen ind. Men som alternativ til denne passive overtagelse er der mere og mere ved at brede sig en forestilling om, at kultur forhandles, for nu at låne et udtryk fra antropologerne. Vikingernes kultur var måske ikke så primitiv endda, så de uden videre ønskede

at overtage alt fra det mere sydlige centrum. Kristendommen, for eksempel. Det har tilsyneladende passet ganske godt med udsivningsmodellen, at kristendommen kom fra Frankrig til Tyskland og senere til Danmark og endnu senere til Sverige. Men hvis man hæver sig et lille skridt højere op geografisk, bliver det åbenbart, at kristendommen kom en masse steder samtidigt i slutningen af 900-tallet i landene omkring Østersøen og Nordsøen. Nogle lande fravalgte så tilbuddet, enten kom de slet ikke med, eller også kom der vellykkede oprør, der - som det hed i den ældre historieskrivning - "udsatte" kristningen i nogle gange flere århundreder. Det mest livskraftige alternativ til kristendommen viste sig at være Litauens hedenskab. Man ved ikke rigtig, hvad denne tro egentlig gik ud på, men den fungerede tilsyneladende udmærket. Litauen holdt sig som en af Nordeuropas vigtige stormagter og forsvarede sig med stor succes indtil 1386, hvor herskeren giftede sig med en prinsesse af Polen og samtidig blev døbt for at kunne herske over begge lande. Nogle valgte, nogle fravalgte kristendommen, selvom det jo så småt og på langt sigt endte med, at de alle fik den. Det er måske ikke nogen hel tilfældighed og skyldes ikke alene lån fra antropologer, at man nu taler om at forhandle kultur, det minder jo også slående om diskussioner om dele af EU-pakker og -forlig. Euroen nu eller senere; politisamarbejde nu eller senere og så videre. Det hører med til den officielle EU-sprogbrug, at alle er med til at bestemme, og at hvert eneste land i periferien gør en forskel. Det er givetvis rigtigt, og det er tydeligvis et perspektiv, som middelalderhistorikere projicerer tilbage en tusind år, hvor det givetvis også var rigtigt. Det har man bare haft sværere ved at se før EU.

Dette skrift i opfattelsen af dynamikken fra nedsivning til gensidighed viser sig tydeligt i middelalderhistorikernes problemer med, hvad de egentlig skal kalde hele denne proces. I de seneste 5-10 år har nogle betegnet Danmark og Østersøområdet i 1100-tallet som "udvikling." Der har altså været et potentiale, som blev realiseret

og virkeliggjort. Udvikling er vistnok et udtryk, som er mest brugt af landbrugshistorikere; rigdommen lå i den danske muld, og med de rette kontakter udadtil blev det så til noget. De fleste historikere har talt om "europæisering," og det betyder så, at det europæiske er kommet til udefra. Et standardeksempel, som har været brugt med stor succes gennem hele 1900-tallet, er at modstille to beskrivelser af danskerne fra begyndelsen af 1100-tallet og begyndelsen af 1200-tallet. Den ene skildrer den bondske ærkebiskop Asser i vadmel og helt uden ydre pragt og værdighed. Den anden skildrer de rige og veluddannede og velklædte danskere, der sender deres børn til at studere i Paris, hvor de klarer sig godt på grund af danskernes medfødte tungefærdighed. Danskerne var blevet europæere i løbet af 1100-tallet. De allerseneste år er selve begrebet europæisering imidlertid blevet kritiseret mere og mere, netop for ikke at fange vekselvirkningen og dynamikken, men antyde, at europæiske normer og institutioner blev lagt ned over og påtvunget landene i periferien. Enten opgiver historikerne at finde på et begreb, hvad der ellers ikke ligner dem, eller også kalder nogle af dem processen for en "integrering" af et eller andet område i Europa og håber så, at andre også forstår, at en integreringsproces forløber begge veje og ikke kun kræver en indsats fra den ene side.

I dette Europa med problemer med nationalstater kan historikerne altså vælge hele Europa eller mellemstore regioner som deres ramme for forståelsen, hvad der give vældig god mening for middelalderens vedkommende. Lige så god mening ville det have givet at se på et unionernes Europa, men det sker mærkeligt nok ekstremt sjældent blandt middelalderhistorikerne. Det vrimlede ellers med unioner i middelalderen, som i kortere eller længere tid forenede flere lande under den samme hersker, og som måtte tage stilling til en lang række praktiske problemer om ensretning eller ikke-ensretning af sprog, administration, økonomi og meget andet. En af de politiske sværvægttere i Nordeuropa i middelalderen var Kalmarunionen mellem

Danmark, Norge og Sverige, som blev oprettet i 1397. Sverige forlod unionen i 1521 efter flere tidligere tænkepauser i forholdet. Den dansk-norske union bestod til 1814. Andre af de store middelalderlige unioner var Polen-Litauen, oprettet 1386, Aragonien-Castilien fra 1479 med giftermålet mellem Ferdinand og Isabella, de to "katolske regenter," som endelig i 1492 gjorde den Iberiske Halvø muslimsfrit ved at erobre Granada og i begejstringen herover udstyrede Columbus med penge til at forsøge at finde søvejen vestover til Indien. En af de langvarige unioner i middelalderen var mellem England og Normandiet, Aquitaine og Anjou, hvor kongen af England samtidig var greve og lensmand under den franske konge. Denne engelsk-franske union på tværs af Kanalen bestod med vekslende udstrækning fra normannernes erobring af England i 1066 indtil afslutningen af Hundredårskrigen i 1453.

Det eksisterer trods alt en del Europahistorier, og det vrimler med bøger om Danmark, Norge, England, Polen og så videre i middelalderen. Men der findes næsten ikke en eneste bog om Kalmarunionen. Der findes nogle udmærkede nogle om dronning Margrethe 1., som skabte unionen i 1397, og flere om Sverige og Unionen og så videre, men ikke en fuldstændig og omfattende, moderne bog om hele unionen i hele dens levetid. Det samme gælder klart for de øvrige unioner i europæisk middelalder med undtagelse af Aragonien-Castilien. Der er ikke i helt moderne tid noget behov for en unionshistorie, som omfatter kun en del af Europa. Alt eller intet. Hele Europa eller små regioner, som ikke kan forestilles løsrevet fra Europa. Men ikke en mellemstor union af flere lande, som ville være stor nok til at kunne hævde sin selvstændighed i forhold til resten af Europa.

Når det er sagt, så skal det tilføjes, at der alligevel har været en interesse i de nordiske lande for Skandinavien som en særlig stor region, som også har givet anledning til nogen forskning i Kalmarunionen. Det er imidlertid et fænomen, der først og fremmest hører 1800-tallets skandinavisme til og fik en genopblussen omkring

2. Verdenskrig, da der var tanker om et fælles Norden som alternativ eller frizone i et øst-vest opsplittet Europa. Med EU ser det ud til, at interessen for de middelalderlige unioner er lagt på is.

Endelig er der en sidste følge af det fælles projekt med EU, nemlig en reaktion i form af en genopblussen af national historieskrivning. Den er skræmmende direkte i Østeuropa, hvor ganske mange historikere efter Murens fald har fremhævet deres lands urgamle selvstændighed og nationale særpræg, ofte også deres etniske særpræg. Eller også er de såmænd vendt tilbage til at tale åbenlyst om et racemæssig særpræg. Gamle og nye raceteorier blandes i en mærkelig pærevælling, nogle gange efter et stort og metodisk og akademisk arbejde, men bare forskruet. Krige på Balkan er blevet forstået som både en gammel konflikt mellem det katolske og det ortodokse, men de er også i 2000 blevet forstået som den seneste udløber af krigen mellem det iransk-indoeuropæiske folk samarterne og det tyrkiske turan, den mytologiske kamp mellem det lyse og det mørke princip, som gennem hele middelalderen udspillede sig på Europas grænse mod øst. Der er ingen ende på, hvad middelalderen kan bruges til.

I Danmark er det slet ikke kommet dertil blandt de professionelle historikere, men udtrykket folk er kommet frem. I 2002 udkom en bog af en præst og samfundsdebattør, som ganske åbenlyst og kritisk handlede om Danmarks rolle i forhold til EU og hed "Hvad er et folk." Påstanden var, at det var kombinationen af kristendom og særlig bundethed til det danske land, som skabte det danske folk i middelalderen, som det er beskrevet hos Saxo. Sådanne forklaringer har de, om man så må sige, professionelle historikere holdt sig blufærdigt fra, man tankegangen er der. "Fra først til sidst fortælles der om det samme folk bosat det samme sted ved Østersøens udløb," proklameres det med fynd og klem i Dansk Udenrigspolitik historie, der udkom samtidig med den EU-kritiske debatbog. Danmark har været ét folk og ét land siden i hvert fald begyndelsen af 500-tallet, blev det formuleret i forskræppet til

udenrigspolitikens historie, som udkom i år 2000. Grundlaget for denne påstand var en rekonstruktion af den danske udenrigspolitik i vikingetiden ud fra en datering af nogle jordvolde i det sydlige Jylland.

Videnskabelighedens manglende middelalder!

Man kan altså reagere på flere forskellige måder på det faktum, at verden ændrer sig og nationalstaten og dermed den middelalderlige baggrund er under voldsom diskussion overalt i Europa i disse år. Man kan tilsyneladende også lade være at reagere og fuldstændig lade som ingenting. Der er en solid tradition for at negligere middelalderen inden for filosofihistorie og idehistorie og til dels inden for teologihistorie. Man hopper elegant fra Antikkens gamle grækere til Descartes i 1600-tallet, ham med sloganet Cogito, ergo sum, 'jeg tænker, altså er jeg.' At beskæftige sig med det mellemliggende halvandet årtusinde er unødvendigt, derfra kunne man kun finde udsagn som Anselms fra 1090-erne Credo ut intelligam, 'jeg tror, for at jeg kan forstå.' Det der med at tro er ikke særlig interessant, sådan filosofisk set, når det nu drejer sig om at tænke på mennesket først og fremmest. Inden for teologihistorien rykker det voldsomt i gode lutheranske teologer for at springe direkte fra det Nye Testamente og Augustin omkring år 400 til Luther og hans reformation 1100 år senere. Det mellemliggende var blot en katolsk tid, hvor man troede, man kunne frelse sig selv med gode gerninger. Det hjælper kun sjældent, at moderne specialister i middelalderfilosofi og -teologi igen og igen påpeger, at den moderne tankeverden er dybt afhængig af middelalderen. Descartes var utænkkelig uden middelalderens skolastikere. Luther har teologisk set blot udfoldet nogle tanker, som havde været diskuteret i flere hundrede år allerede. Inden for andre områder var Luther dybt uoriginal. Når det drejede sig om holdninger til jøder og

muslimer, skrev han simpelthen direkte af efter spanske inkvisitorer fra 1200-tallet.

Videnskabeligheden mangler middelalderen. Middelalderen er simpelthen udeladt i mange af de moderne refleksioner over humanistisk videnskab. Et skræmmende eksempel er en dansk bog om Humanistisk Videnskabsteori, som er blevet noget så sjældent som en bestseller om et teoretisk område og udkommet i flere oplag. I forordet inddeler udgiverne først de humanistiske videnskaber i nogle grupper. Den første består af de fag, der undersøger mennesket selv, nemlig psykologien. Den anden er de discipliner, der undersøger produkterne af menneskers handlinger, for eksempel sprog og litteratur, musik, bygninger og meget andet. Den tredje gruppe er discipliner, der "søger at finde den kronologiske følge i en række data og at rekonstruere påvirkninger og sammenhænge i et fortidigt forløb." Det er historievidenskaben, der handler om de menneskelige samfund og nationer. Dertil kommer specialhistorierne, økonomisk, social og politisk historie. En sådan inddeling og rangorden inden for humaniora kan diskuteres, men det er dog et klart bud på, hvad humaniora omfatter. Men så fortsætter indledningen med kapitlet *Skæringspunkter i humanioras historie*.

"Humanvidenskaberne opstod i 14-1500-tallet, i den epoke, der kaldes renæssancen." Man kan forbløffes, ikke alene over forfatternes almindelige uvidenhed, men over deres simple inkonsistens. Først defineres humanvidenskaberne som alt det ovenstående. Lige efter påstås det, at de først opstod i renaissancen. Men middelalderens mennesker skrev da også historie hele middelalderen igennem. De studerede også sprog i fjerne irske klostre og ved de middelalderlige universiteter og på sprogskoler i Spanien og Nordafrika og på Mallorca, hvor de samlede de arabiske og hebraiske tekster, som renaissancens humanister var så glade for. Middelalderen studerede også sprog som sådan, som teoretisk fænomen. Mange af de lingvistiske studier fra højmiddelalderen er endelig blevet udgivet i årtierne efter 1900 og har haft stor indflydelse på

den amerikanske lingvist Noam Chomsky og den slags. Man studerede arkitektur i middelalderen, og musik var et af de obligatoriske elementer i universitetsundervisningen. En betragtelig del af middelalderens teologiske studier handlede om, hvorledes mennesket reagerer på den omgivende fysiske verden i forhold til ikke-fysiske forestillinger, og hvor dette ikke-fysiske så kommer fra, altså hvad et menneske egentlig er. Det er altså ren psykologi. Alle de humanistiske fag fandtes som udviklede videnskaber i middelalderen. Hvordan kan forfatterne til Humanistisk Videnskabsteori så påstå, at det først skete i renaissancen?

Humanistisk Videnskabsteoris forfattere er simpelthen selv gode humanister, der ureflektet har købt den moderne myte om den mørke og overtroiske middelalder. "Renaissancehumanisternes projekt var en genfødsel af den klassiske kultur for at kunne holde denne kultur op som et forbillede for den samtidige. Humanisterne mente, at den klassiske kultur var den samtidige overlegen ved dens ideal om et frit, værdifuldt menneske, et menneske hvis værdighed ikke skyldes, at det er skabt i Guds billede eller bekender sig til troen på ham." Næ, det ville jo godt nok ikke være så værdigt for mennesket, hvis det troede at være skabt af Gud. At så de fleste - måske ikke alle, men langt, langt de fleste - humanister i renaissancen som en selvfølge troede på Gud og anså sig for troende mennesker, ved de moderne videnskabsteoretiske forfattere formodentlig ikke engang. "Denne genfødsel forudsatte naturligvis et grundigt kendskab til den klassiske kultur, befriet for de forvrængninger som den havde været udsat for, mens den blev anvendt som et redskab for middelalderens religiøse tænkning." Her køber forfatterne helt ukritisk renaissancehumanisternes egen påstand og tror på den myte, de skabte om middelalderen. Og forfatterne fortsætter med den kendte påstand, at renaissancehumanisterne kun interesserede sig for den klassiske græsk-romerske kultur og i øvrigt kun interesserede sig for studiet af enkelttilfælde - enkelte sprog, enkelte kulturer - ikke for større systemer og

lovmæssigheder. Renaissancens humanister ville for eksempel have fundet det meningsløst at beskæftige sig med den oldegyptiske kultur, påstår de. Det er heller ikke rigtigt.

Netop i renaissanceen var der en voldsom interesse også for andre kulturer og sprog. Det var først i renaissanceen, at rigtig mange forskere lærte sig hebraisk, ikke alene for at studere Bibelen, men også for at fordybe sig i kabbalistisk mystik og stige op gennem de mange sefiroter for at skue den himmelske vogn - samtidig med at de opfattede sig som gode kristne.

Et af den berømte italienske humanist Marsilio Ficinos største scoop var købet af det græske håndskrift Corpus Hermeticum. Da han fik det i hænde, lagde han al andet arbejde til side, og han udskød på ubestemt tid sin oversættelse af den gode klassiske forfatter Platons skrifter til latin. Hermes var vigtigere, og i 1471 udkom så *Hermes Trimegistos' bog om Guds magt og visdom*. Dermed fik renaissancehumanisterne et tekstgrundlag for deres store interesse for det gamle Egypten, og egyptomanien steg voldsomt og holdt sig i flere hundrede år.

Hermes Trimegistos - den tre gange mægtige Hermes - havde været en egyptisk filosof og alkymist og vismand. Hans tekst bestod af læreregler og sære udsagn om himmel og jord og naturfænomener og Gud. Det interessante ved teksten var ikke alene, at den var fuld af visdom, men også at den var oldgammel, ældre end selv Bibelens Mosebøger. Det argumenterede Ficino overbevisende for, og han fik begejstret tilslutning fra de fleste renaissancehumanister i sin samtid. Ifølge Ficino og de andre havde Hermes givet sin visdom og viden om Gud videre til Moses, da Moses stadig levede i Egypten. Senere var Pythagoras så kommet fra Grækenland til Egypten og blevet indviet i den hemmelige og mystiske del af læren - Pythagoras havde man længe studeret ikke så meget med henblik på praktisk geometri, men for at finde en nøgle til opnåelse af visdom ved at gennemskue hans talsystemer. Da Pythagoras kom tilbage til Grækenland, gav han læren videre til Platon, som ud over alle sine kendte værker til

alment interesserede også skulle have forfattet en værk med titlen *Platons teologi*, som kun var for de mystisk indviede. Hvor Hermes så vidste alt det her fra, var man ikke enige om. Nogle mente, at han havde fået sin særlige viden fra Adam selv.

Renaissancehumanisternes interesse for det egyptiske er ikke forunderlig i en tid, da arkitekter og kunstnere efterlignede motiver fra Egypten og interesserede sig for hieroglyffer, både som skrift og dekoration. Hieroglyffer blev brugt på steler, der mere eller mindre vellykket efterlignede obelisker, og i relief og i fresko på offentlige bygninger og inde i kirker. Pave Alexander 6. var ikke alene en effektiv magtpolitiker og en omsorgsfuld far for sin smukke datter Lucrezia, men også en varm støtte af interessen for Egyptens kunst og historie. I 1492-94 lod han sine værelser i Vatikanpaladset udsmykke med egyptiske motiver, der viste Osiris og Isis og Apis-tyren. Især den sidste var vigtig, for Alexander var af den spanske adelsslægt Borgia, der havde en tyr i sit våbenskjold. Ved at male Apis-tyren i sine værelser påstod Alexander, at hans slægt kunne føres tilbage til oldtidens Egypten og dermed var meget finere og ældre end de romerske adelsslægter. En lærd humanist greb ideen og konstruerede såmænd et rigtigt antikt monument med tydeligvis sene 1400-tals hieroglyffer, der angiveligt skulle være opstillet af Osiris, da han i en fjern fortid grundlagde landbruget i Italien og dermed den italienske kultur.

Hermes fik snart efter renaissancen den hårde skæbne at blive adopteret af rosenkreuzere og frimurere og alkymister af forskellig slags, som stadig i dag ser sig som de sande arvtagere af den gamle egyptiske visdom og sværmer for egypteriet. Det er formodentlig grunden til, at relativt få har beskæftiget sig med Hermesskikkelsen i renaissancen. Den er simpelthen ikke blevet taget alvorligt i forhold til humanisternes formulering af det moderne verdensbillede. Det interessante ved renaissancens interesse for Egypten er imidlertid, at den var fundamental for hele historiesynet. Problemet for humanisterne var, hvilken kultur der

var den ældste, og hvorledes kulturer havde lært af hinanden og overtaget viden fra hinanden. Det problem går tilbage til middelalderen, til i hvert fald 1200-tallet og måske meget længere tilbage, da det gik op for de lærde, at syndfloden måske ikke havde ramt hele jorden. Rejsende vesteuropæere opdagede, at buddhisterne påstod, at der aldrig havde været en syndflod i deres område, og beretninger længere østfra i Asien og fra Afrika fortalte om sære skabninger, som ikke kendtes i Europa, og som måtte være nogle gamle dyreformer, der ikke var druknede under syndfloden som i Vesten og Mellemøsten. Alt i alt var der måske mulighed for at finde en visdom, som var ældre end det Gamle Testaments Moselov. Målet var dels at opnå viden for videns egen skyld, men det var også at få bekræftet Bibelens sandhed med argumenter, som kunne bruges over for ikke-kristne. Hvis Hermes længe før Moses havde sagt det samme om sandhed og Gud, som Moses gjorde senere, måtte det styrke tilliden til Moses. Renaissancehumanisternes tekstarbejde var altså ikke så meget en bibelkritik som snarere et forsøg på at behandle Bibelen ud fra moderne tekstkritiske metoder og dermed også sammenholde den med andre tekster.

Da de egyptiske freskoer i Alexander 6. Borgias værelse var ved at tørre i 1492, landede Columbus' tre små skib i Amerika. Man fandt efterhånden ud af, at det var et helt nyt kontinent, som ikke havde nogen forbindelse til Europa og Asien, og som aldrig havde været ramt af syndfloden, og hvis indbyggere levede i skøn naturlighed, som om de heller aldrig havde været ramt af syndefaldet. Men det er helt tydeligt, at renaissancehumanisternes interesse for Egypten og andre gamle kulturer var opstået i middelalderen og var i fuldt flor længe før opdagelsen af Amerika. Det er altså direkte forkert og udtryk for hjerteskrærende uvidenhed, når forfatterne til Humanistisk Videnskabsteori påstår, at renaissancehumanisterne ikke interesserede sig for Egypten og for at sammenligne kulturer. Det forholder sig faktisk stik modsat af, hvad denne populære lærebog påstår. Men påstanden har den udmærkede,

papirbesparende funktion, at der derfor ikke er grund til at beskæftige sig med middelalderen overhovedet. Humanistisk videnskabsteori handler om tankerne de seneste godt 400 år. Hvad der skete i de foregående tusind års middelalder eller de endnu mere foregående hundrede af års antik, har altså ikke haft noget at gøre med humanistisk videnskab. Middelalderen er skrevet ud af videnskabens historie.

Middelalderens manglende videnskabelighed?

Historieforskningen som sådan, i al almindelighed, har været ude i svære eksistentielle overvejelser på det seneste. Hvor desperat situationen egentlig er, kan måske bedst aflæses ved at se på det udbredte, forvrængede billede af gamle dages historikeres lykkelige, men nu for evigt tabte skønne tid. Det var nemmere, eksistentielt, for historikere i gamle dage, og de tvivlede mindre om sig selv og deres arbejde, mens det nu er blevet så meget sværere for os - påstås det. Det er blevet almindeligt at regne med, at Kristian Erslev og Erik Arup udviklede en positivistisk tradition, som fortsatte til i det mindste Niels Skyum-Nielsens død i 1982. Disse generationer mente, at de med den rigtige videnskabelige kildekritiske tilgang kunne udsondre i kilderne, hvad der var helt sikre udsagn om den fortidige virkelighed. Meget i kilderne måtte sorteres fra som senere misforståelser eller bevidste fordrejninger, men på det, der blev tilbage, kunne man så bygge et billede af fortiden. Denne kildekritiske metode nærmede sig den naturvidenskabelige på den måde, at resultaterne var faste og uigendrivelige og kunne efterprøves af alle andre - med de samme kilder ville andre nå til samme konklusioner.

Hvor langt de gamle historikere egentlig har tænkt ad disse baner, er nok meget diskutabelt. Især Erslev, men også Arup, havde

vel også deres store tvivlende øjeblikke, som de var sig meget bevidste. Erslev sondrede mellem to former for historie, den kildeudforskende og undersøgende som det fundamentale udgangspunkt på den ene side - og det var en form for videnskab - og så selve fremstillingen på den anden side, som for Erslev var kunst og ikke videnskab. Den næste kunstner kan male en ny og anderledes historie på de samme kilder. Dermed var Erslev, med andre ord, nær ved noget af det, som kendetegner nogle af de mere teoretiske overvejelser om historie og middelalderhistorie i dag. Dem er der mange af, men nogle fællestræk er væsentlige i denne sammenhæng. For det første regner vel de allerfærreste med at kunne rekonstruere en fortidig virkelighed mere. Fortiden er ikke, hvad den har været, lyder titlen på en af de moderne bud på en historisk metodelære. Fortiden er for altid væk, og hvad vi har af den er nogle spor, nogle levninger, nogle aftryk. For det andet regner ingen mere vel rigtig med, at noget kan udskilles som fuldstændig sandt. Det vil sige, noget kan man jo alligevel sige er sandt, og alt andet ville være absurd. Der er ingen grund til at diskutere, om Christian 4. døde i 1648, og at det giver mening at tale om et årstal 1648. Hvis først vi begynder at diskutere sådanne udsagn, bryder sproget sammen, og så er vi ikke historikere, men filosoffer. Men så snart vi bevæger os en lille smule op over det niveau sprogligt, bliver alt en tolkning, som er afhængig af den tolkende, og som altid kan diskuteres. At Christian 4. er død, er sikkert, men hvad det fik og har af betydning, kan diskuteres i det uendelige.

Sådan har det altid været, men i dag er historikere måske mere tilbøjelige til at diskutere problemerne åbent. Det er kun godt, men det giver mindre af den umiddelbare autoritet, som historiske fremstillinger ellers altid har haft. Det står skrevet her, sådan er det foregået, professor Erslev skriver selv, Sådan er det ikke længere uden videre. Historieskrivning er kunst, det er litteratur, selvom det stadig adskiller sig fra den rene fiktionslitteratur ved ikke at kunne skrive og påstå hvad som helst.

Stillet over for denne ubehagelige kendsgerning har den moderne middelalderhistorie valgt to veje. Den ene er det meget fornuftige at lade som ingenting og diskutere kilder og fremstille et sagsforhold, på samme måde som historikere altid har gjort det. Den anden er at lægge kortene på bordet og gøre rede for de mange problemer, der er ved at undersøge historie og skrive historie. Læseren bliver ikke bare præsenteret for resultatet, men bliver inviteret indenfor i historikerens værksted og følger historikerens overvejelser om sin egen rolle, om emnets væsentlighed, om problemerne med at opspore de rigtige kilder og de lange grublerier med at forstå dem, om vildspor og pludselige klarsyn og rent svineheld. Indholdet er stadig analyser, men de tager udgangspunkt i eksempler og enkelte personers skæbne og i små fortællinger, der udbredes til at blive større og generelle for en epoke. Skrevet på den rigtige måde bliver den form for historieskrivning lige så spændende som nogle af de bedste kriminalromaner og virker mere overbevisende for et moderne, selvstændigt menneske, end den traditionelle historieskrivning måske ville gøre. Denne personlige, engagerede og eksistentielle historieskrivning kendes der efterhånden flere eksempler på, men den er kun langsomt ved at trænge ind i middelalderhistorien, hvor den ellers skulle synes så oplagt. Og hvor den med den middelalderlige eksemplalitteratur faktisk har et gammelt og velafprøvet forbillede. Problemet med den form for historieskrivning er så, at spørgsmålet om autoritet balancerer på en knivsæg. Historikeren kan vinde troværdighed ved at være personlig og overbevisende, ikke ved at skrive i en tradition, som på forhånd er defineret som særlig troværdig og autoritativ. Hvis det lykkes, er det godt og overbevisende, hvis det ikke lykkes, bliver denne nye form for historieskrivning måske underholdende, men totalt uforpligtende. Den bliver opfattet som ren fiktion, der lige så godt kunne være endt et helt andet sted.

Kitsch?

Dermed er vi så tilbage til udgangspunktet. Var middelalderen lys, som Lindhardt mener, eller døde man som fluer af blindtarmsbetændelse og underernæring og sværdhug. Begge dele kan jo for så vidt godt være rigtige på samme tid, livsglæde er ikke nødvendigvis afhængig af materielle forhold. Men min pointe her er så, at der er sket et meget markant skift på ganske få år, fra at opfatte middelalderen som meget, meget mørk til at opfatte den som meget, meget lys.

Samtidig er der sket et andet skift på blot en generation eller to. Middelalderen har været en forpligtende fortid og en meget vigtig del af det at være dansker, og den professionelle historieskrivning har helt naturligt taget danskheden som udgangspunkt. "Det man skal behandle i historiske undersøgelser, er de begreber, der konstituerer det danske rige: folket og landet, Danmark og Danerne," kunne Aksel E. Christensen skrive endnu i 1969. Det er væk nu, og der er sådan set ikke nogen idé med middelalderinteressen i dag. Det er i hvert fald svært at pege på en enkelt, samlet idé.

Det gælder fx hvis man ser på de to bøger, der er udkommet som brede baggrundsværker i 1999 til middelalderåret, på Gyldendals forlag og på Gads. Solide og velskrevne bøger med megen information - men med meget lidt problematisering. Der er ingen diskussion af, hvad middelalderen var. Der er ingen diskussion af middelalderens rolle i moderne tid, i vort århundrede. Der er ingen diskussion af, hvad vi så kan lære af middelalderen - ud over nogle vage vendinger om, at Danmark blev Danmark, og samtidig at Danmark blev en del af Europa i middelalderen.

Det samme gælder to af middelalderårets store udstillinger, den ene om bøger, som blev vist på Moesgaard museum i Århus og

senere på det Kongelige Bibliotek, og den anden om den lysende middelalder, som blev vist på Nationalmuseet. Pragtfulde genstande bliver rullet frem og præsenteret med udførlige billedtekster i montre efter montre, nogle kendte, nogle overraskende. Nationalmuseets udstilling havde fundet en forbløffende mængde genstande med runer på, og man fik nærmest indtrykket, at alle gik rundt og ristede runer i middelalderen. Bogudstillingen viste flere af de helt unikke monumenter, som vores middelalderhistorie er skrevet ud fra - Kong Valdemars Jordebog, Anders Sunesens Hexaameron, og den viste pragtmanuskripter af bibler og af middelalderlige kopier af antikke forfatteres skrifter. Men der var ingen idé eller samlende princip bag udstillingerne, som øjensynligt ikke ville noget som helst ud over bare at præsentere ting. De diskuterede ikke, fx hvad det egentlig betød for Danmark og danskerne i middelalderen og i dag, at vi fra ca. 1100 kunne skrive formfuldendt latin på hjemmelavet pergament? At vi var medlem af en international kirke og et internationalt uddannelsesfællesskab. At vi havde regelmæssige handels- og kulturforbindelser, der strakte sig fra Grønland til Palæstina. Ud fra udstillingerne at dømme har det øjensynligt kun haft et eneste formål, nemlig at skabe noget smukt for os at se på i dag.

Det er der jo heller ikke noget galt i. Den forpligtende fortid og nationalismen havde nogle uhyggelige sider, der i det tyvende århundrede har ført til verdenskrige og masse mord, og sådan bruges middelalderen stadig på Balkan. Det vi har i dag i Danmark er mindre forpligtende og skal måske snarere ses som en form for ufarligt eksotika. Vi er mere tilskuere til bøger og udstillinger og turneringer og middelaldermarkeder, hvor vi kan købe middelalderbrød og skylle det ned med middelalderøl.

Det lette og uforpligtende blev udtrykt krystalklart af den daværende kulturminister, Elsebeth Gerner Nielsen, da hun åbnede udstillingen på Moesgaard Museum i 1999. Udtrykket "den mørke

middelalder" er svært at få bugt med, sagde hun, først gennem de seneste par årtier er en lysning brudt frem i synet på middelalderen. I Danmark tænker vi os grundigt om, førend vi træffer beslutninger, og derfor kom kristendommen først til os med tusind års forsinkelse. Men så blev den til gengæld modtaget med bemærkelsesværdig fordomsfrihed og tolerance, og danerne og gæstearbejdere samlede som om at opføre næsten 2000 kirker på kun 100 år. Gæstearbejderne var omvandrende troubadurer, glasmalere, kalkmalere og alle de andre håndværkere, som byggede kirker. "Danmark blev med kristningen en del af Europa. Man færdedes uhindret på kryds og tværs af fyrstedømmerne. I middelalderen var EU's tanke om det grænseløse Europa ikke en vision men en realitet. Der var samhandel, integration og aktivitet mellem de europæiske folk og i særdeleshed en kulturudveksling, som man kunne ønske sig lige så intensiv i dag."

Det går resten af talen så med. Af middelalderen kan vi lære den uforbeholdne gæstfrihed og tolerance, og at fremmede er berigende for en kultur. Middelalderfolk var økologer og havde et "trendy" natursyn, og de var glade for billeder, som vi også er det i dag. Middelalderen var en tid med faste værdier, noget med Gud, men også en tid med eventyr og romantik. Ministeren undgår næsten totalt at berøre det traditionelle nationalistiske aspekt af middelalderen, og da hun endelig gør det, bliver også det en del af europæiseringen og internationaliseringen: "I løbet af middelalderen voksede de forskellige nationer frem med fyrster og feudaler, byer og borgere. Det var en international epoke." Og så tilføjer hun alligevel: "Middelalder 99 er med til at give os et tilhørsforhold og styrke vor selvforståelse som individ og som danskere." Noget nationalt er der altså alligevel ved middelalderen, men det er ved at drukne i de pæne og ufarlige forestillinger om middelalderen, der opsummeres i en fejende buket af persontyper, som alle øjensynligt er lige vigtige: "Der er grund til at fejre en formidabel epoke i vor historie. En alder med kirker, konger og katedraler, krøniker og

klosterbrødre, kutter og kættere, krige og korsriddere, kalkmalere, kærlighed og kloge koner. - Se det er kulturarv med stort K!"

Middelalderen er blevet, hvad man måske kunne kalde kitsch: falsk, forloren og ufarligt glimmer. Og det er den vel at bemærke for os alle, både dem, der fuldtids beskæftiger sig med middelalderen og skriver bøger om den, og de mange der med en kæmpeviden gør et stort arbejde for at rekonstruere middelalderlige dragter og redskaber og så videre. Problemet er, at middelalderen ikke længere skal bruges til skabe en national identitet.

Det går så altså tilsyneladende udmærket i spænd med en stadig voksende interesse for middelalderen. Den er ikke forpligtende mere, men måske er det netop det, der efterspørges. Måske er der interesse for middelalder, fordi den endelig sluttede her engang omkring 1980, da verden blev postmoderne. Nu er postmoderne og den slags udtryk noget, som jeg har det meget dårligt med, fordi der kan lægges så mange forskellige ting i dem. Men kort sagt er en af påstandene, fra sociologer og pædagoger og litterater og efterhånden også historikere, at opbyggelsen af det moderne er overstået nu, og dermed er der ikke mere ét, fælles projekt, som alle ubevidst er enige om. Den store fælles fortælling er afløst af en næsten uendelig mængde mindre, personlige fortællinger, hvor nogle kan udskilles som helt forkerte, men ingen kan fremhæves som den eneste rigtige eller blot den bedste.

Indtil engang omkring 1980 opbyggede Vesteuropa det moderne samfund netop ved at distancere sig fra middelalderen. Det moderne er kendetegnet ved rettigheder, ikke pligter, ved rationel argumentation, ikke tro, ved mangfoldighed og udviklende konkurrence, ikke ved enhedskultur og laugsmonopoler, ved nationalstater og folkesprog, ikke ved kejser og pave og latin. Historikernes opgave var da ganske simpelt at vise, hvordan historien udviklede sig gnidningsløst og nærmest med naturnødvendighed fra middelalder til det moderne - i det mindste i

Vesteuropa, og så kan man kun håbe på, at de mange andre nutidige, "middelalderlige" samfund hurtigst muligt vil gennemgå den samme udvikling, som vi har gjort det.

Denne simple fortælling om historien er ikke nødvendig mere. Vi er så moderne, som vi overhovedet kan forestille os det, vi er postmoderne, og der er ingen grund til at distancere os fra middelalderen mere eller til at føle os forpligtet på en middelalderlig arv. Og det er så måske netop grunden til en endnu større middelalderinteresse, en nostalgisk længsel efter den tid, da der eksisterede store, samlende fortællinger.

Vi står altså i en overgangsperiode nu. Noget gammelt og veletableret er vist ved at være forladt, det nye er svært at se konturerne af endnu. Middelalderen er en så stor og spændende periode, at den er værd at beskæftige sig med i sig selv, men det kan kun ske i en vekselvirkning med vores nuværende forståelse af os selv og af omverdenen.

Illustrationer

Middelaldermanuskripter, kalkmalerier, mosaikker, der illustrerer nogle af de nævnte temaer: Karls kejserkroning, Frederik 2. buste af sig selv som kejser Augustus, ægteskab.

Genstande: kirkesølv og -guld, pragtbægre og pragtkors; våben med religiøse inskriptioner; sko (der udgraves ufattelige mængder sko fra middelalderen) og kamme og en latrintønde fra middelalderen, bøger med og især uden illustrationer (ser temmelig kedelige ud), musikinstrumenter. Udstillingskatalogerne fra de to udstillinger, der bliver nævnt til sidst.

Borge og kirker og klosterhaver - synet over tid - ma. Manuskripter, billeder som de ser ud i dag, ruiner i 1700- og 1800-tallets

opfattelse, moderne arkæologiske tekniske tegninger, moderne klosterhaverekonstruktioner.

Den fede og liderlige munk - ma, stik fra reformationssmædeskrifter, citater fra Voltaire og populære sange ("munken går i enge, .."), Dreyers Jean d'Arc film, filmatiseringen af Rosens navn som en parodi på en parodi, tekst og billeder fra Ringsted sommerspil 2000. Riddere - ma. Manuskripter, senere stik fra 1500-1800-tallet, illustrationer fra udgaver af Ivanhoe og Kong Erik og de Fredløse, Prins Valiant, Luke Skywalker og mange flere, computerspil. Masser af operaer, Tristan og Isolde i middelaldermanuskripter og i operaopsætninger af Wagner.

Guder og helte - naive 1600-tals stregtegninger med strikhuer på, igen operaer, Grundtvigillustrationer og højskoler, forsamlingshuse, offentlige svømmehaller, anskuelsesundervisningsbilleder fra 1800-tallet, folketing og kommunale rådhus, tegneserien Valhalla.

Religion og mystik - brændende kættere, prædikende fanatikere som Savonarola, Merlin med og uden spids hat, kabalismen med symboler (ringe med kabalistiske indskrifter fra Gunderslevmagle, c. 1100, hebraiske tegn i Vissenbjerg), den stakkels træskomalers skizofrene streger, tempelherrernes hemmelige skat og rundkirkerne på Bornholm og prins Henriks nedstamning fra Jesus og Salomon, Rudolf Steiners talmagi og tempelherrer, elver på film og i tegneserier, Tolkien og andet fantasy.

Statuer af middelalderpersoner - konger, helte.

Portrætter - Thott på Gavnø, Jens Pedersen Lodehats gravsten i Roskilde, Erik Menved i Ringsted, Valdemar på Kathoveddøren i Ribe, den surt udseende Arup, kildekritikeren Erslev, der var gift med en middelalderhistoriker og spiritist, Rancke, Nietzsche, Wagner, Grundtvig o.s.v.

Middelaldermarkeder, middelalderturneringer, middelaldercentre (Nykøbing Falster, Bornholm, Trelleborg). Rollespil.

Flotte malerier, heroiserende, nationalromantiske, religiøse, fra ma. Over Christian 4. billedprogram fra middelalderen til

dronningens gobeliner. Agnes Slott Møller; efter genforeningen 150 af hendes billeder til Sønderjylland, for i resten af Danmark kunne man ikke lide hendes stil - men hun har fået renaissance i 1990-erne.

Flotte film, Ivanhoe og især Rebekka. Monte Pythons Quest for the Holy Grails beskrivelse af mørke middelalder.

Bogforsider med ma.motiver.

Billeder af europa: <http://www.celtoslavica.de/europa/virgo.html>

Litteratur

Allen, C.F. 1840. Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling. København: Efterslægten.

Althoff, Gerd (udg.). 1992. *Die Deutschen und ihr Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Andersen, Helmuth. 1988.

Arnold, Klaus. 1981. „Das „finstere“ Mittelalter. Zur Genese und Phänomenologie eines Fehlurteils. *Saeculum* 32, pp. 287-300.

Arup, Erik. 1925. *Danmarks Historie*. København.

Berger, Stefan, Mark Donovan, and Kevin Passmore. 1999. *Writing National Histories: Western Europe since 1800*. London: Routledge.

Bisgaard, Lars. 1988. *Tjenesteideal og fromhedsideal. Studier i adelens tænkemåde i dansk senmiddelalder*. Århus: Universitetsforlag.

Bogolte, Michael. 2003. „Mediävistik als vergleichende Geschichte Europas“, i *Mediävistik im 21. Jahrhundert*, 313-326.

Bossuet, Jacques Bénigne. 1681. *Discours sur l'histoire universelle*. Paris: Sébastien Mabre-Cramoisy. Mange senere udgaver.

- Bramming, Torben. 2002. *Hvad er et folk*. København: Vindrose.
- Bøgh, Anders. 1991. "Mellem modernisme og middelalder. Dansk middelalderhistorie før og nu." I *Historiens Ansigter*, ed. E. Christiansen og J.C. Manniche, Århus, pp. 35-52.
- Christiansen, Erik (udg.). 2001. *Arven fra Ægypten*, I-II. Århus: Sfinx.
- Collin, Finn og Simo Køppe (udg.). 2003. *Humanistisk videnskabsteori*. København: DR Multimedie.
- Damsholt, Nanna, m.fl. 1992. *Historiens historie*. = Danmarks historie bd. 10. København: Gyldendal.
- Due-Nielsen, Carsten, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen (udgivere). 2000. *Danmark i syv sind. Tusind år dansk udenrigspolitik*. København: Gyldendal.
- Due-Nielsen, Carsten, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen (udg.). 2002. *Dansk udenrigspolitik historie* bd. 1: *Konger og Krige 700-1648*. Afsnittene skrevet af Esbern Albrechtsen, Karl-Erik Fransen, Gunner Lind. København: Danmarks Nationalleksikon.
- Erslev, Kristian. 1911. *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*. København: Kjøbenhavns Universitet.
- Erslev, Kristian. 1922. *Kristian Erslev. Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie. Rektortale ved Københavns Universitets Aarsfest 16. November 1911 med en Udsigt over hans litterære Arbejder og Universitetsvirksomhed*. Udgivet af Kr. Erslevs Elever i Anledning af hans 70aarige Fødselsdag 28. December 1922. København: Gyldendalske Boghandel.
- Geary, Patrick J. 2002. *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*. Princeton: University Press.
- Gerner Nielsen, Elsebeth. 1999. Åbningen af Middelalder 1999. På http://www.kum.dk/noframes/dk/1_STD_278.htm. Bragt som kronik i Aalborg Stiftstidende 11. april 1999.
- Fischer, Jens Malte. 1986. "Singende Recken und blitzende Schwerter. Die Mittalalteroper neben und nach Wagner - ein Überblick.

- I *Mittelalter-Rezeption. Ein Symposium*, hrsg. Peter Wapnewski. Stuttgart: J.B. Metzler.
- Frandsen, Steen Bo. 1998. *Opdagelsen af Jylland. Den regionale dimension i Danmarkshistorien 1814-64*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gelting, Michael H. 1985. "Mellem udtørring og nye strømninger. Omkring en symposierapport om dansk middelalderhistorie." I *Fortid og Nutid* 32, 1-12.
- Gelting, Michael H. 1999. "Det komparative perspektiv i dansk højmiddelalderforskning. Om Familia og familie, Lith, Leding og Landeværn." *Historisk Tidsskrift*, 99, pp. 146-88.
- Goetz, Hans-Werner. 1999. *Moderne Mediävistik. Stand und Perspektiven der Mittelalterforschung*. Darmstadt: Primus.
- Gress, David. 1998. *From Plato to NATO: The Idea of the West and Its Opponents*. New York: Free Press.
- Hoff, Anette. 1997. *Lov og Landskab. Landskabslovenes bidrag til forståelsen af landbrugs- og landskabsudviklingen i Danmark c. 900-1250*. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Høffding, Harald. 1900.
- Hørby, Kai. 1978. *Den nationale historieskrivning i Danmark*, København.
- Ingesman, Per. 1992. "Radikalisme og religion i dansk middelalderforskning: En fagtraditions magt i historiografisk lys." *Fønix* 16, 45-62.
- Ingesman, Per. 1997. "Rundt om krisen - dansk senmiddelalderforskning 1965-95." *Den Jyske historiker* 75/76, 25-39.
- Ingesman, Per, og Jens Villiam Jensen (red.). 2001. *Riget, Magten og Æren. Den Danske Adel 1350-1660*. Århus: Universitetsforlag.
- Ingesman, Per, og Thomas Lindkvist (udg.). 2001. *Norden og Europa i Middelalderen*. Edited by Per Ingesman. 3 vols. Vol. 1, *Rapporter Til Det 24. Nordiske Historikermøde, Århus 9.-13. August 2001*. Århus: Jysk Selskab for Historie.

- Jensen, Henrik. 1998. *Ofrets århundrede*. København: Samleren.
- Jensen, Kurt Villads. 1998. "Den hvide race og den danske jord." *Historie*, 91-103.
- Jørgensen, Ellen. 1943. *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*. København.
- Lindbæk, Johs. 1907. *Pavernes Forhold Til Danmark under Kongerne Kristiern I Og Hans*. København.
- Lourie, E. 1966. "A Society organized for War: Medieval Spain." i *Past and Present* 35, pp. 54-76.
- Lund, Niels. 1996. *Lith, leding og landeværn*. Roskilde: Vikingskibshallen.
- Manniche, Jens Chr. 1992. "Historiskrivningen 1830-1880." I *Historiens historie*, København: Gyldendal, 199-266 (= *Danmarks Historie*; 10).
- McGuire, Brian Patrick. 2005. *Den levende middelalder*. København, Gyldendal.
- Mediävistik im 21. Jahrhundert. Stand und Perspektiven der internationalen und interdisziplinären Mittelalterforschung*, udg. Hans-Werner Goetz, Jörg Jarnut. München: Wilhelm Fink Verlag 2003.
- Moltesen, L.J. 1896. *De Avignonske Pavers Forhold Til Danmark*. København.
- See, Klaus von. 1994. *Barbar, Germane, Arier. Die Suche nach der Identität der Deutschen*. Heidelberg: Winter.
- Southgate, Berverley. 1996. *History: What and Why? Ancient, modern, and postmodern perspectives*. London: Routledge.
- Stafford, William. 1989. "'This once happy country': nostalgia for pre-modern society". *The imagined past*, red. Christopher Shaw og Malcolm Chase. Manchester: University Press.
- Steenstrup, Johannes. 1921. *Historieskrivningen i det nittende Aarhundrede*. København: Gyldendalske Boghandel.
- Turner, Frederick Jackson. 1893. *The significance of the frontier in American history*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.

- Turner, Frederick Jackson. 1998. *Rereading Frederick Jackson Turner: "The significance of the frontier in American history", and other essays*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Töpfer, Bernhard. 1999. *Urzustand und Sündenfall in der mittelalterlichen Gesellschafts- und Staatstheorie*. Stuttgart: A. Hiersemann.
- Venusin, Jon Jacobsen. 1604. *De historia*. København.

¹ Efter at have brugt denne fortælling om Lindhardt og Wittendorf som indledning til foredrag i nogle år, henvendte jeg mig til de to for at få en nøjagtig henvisning til deres skrifter. Det viste sig, at det havde de aldrig skrevet. Men det viste sig også helt klart, at det kunne de sagtens have gjort, og det ærgrede dem vist, at de ikke havde.